

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Učitelský rod Raisů

(Teachers family Rais)

Eliška Skuhrovská

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.

Rok: 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 26. června 2014

.....

podpis

Poděkování

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Jiřímu Hnilicovi, Ph.D. za odborné rady, věcné připomínky, ochotu a trpělivost během zpracování této práce. Ráda bych zde také poděkovala pracovníkům Památníku národního písemnictví za vždy ochotný a vstřícný přístup.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá životem, pedagogickým působením a úspěchy učitelské rodiny Raisů. Seznamuje s životopisy jejich jednotlivých členů, kteří se učitelství věnovali. Jedná se o Karla Václava Raise, Antonína Raise, Jindřicha Raise, Marii Raisovou rozenou Hroznou a Marii Míškovou-Raisovou. Práce dále blíže zkoumá působení Karla Václava Raise v jeho jednotlivých pracovištích a metody výuky Jindřicha Raise. V závěru práce je zpracována rodinná korespondence, která nabízí bližší pohled do osobního a pracovního života tohoto rodu.

Annotation

This Bachelor thesis describes the life, educational work and accomplishments of the pedagogical family Rais. It introduces the biographies of those family members who were active in pedagogy. Namely: Karel Václav Rais, Antonín Rais, Jindřich Rais, Marie Raisová nee Hrozná and Marie Míšková-Raisová. The thesis further examines the work of Karel Václav Rais in each of his place of employment and the educational methods of Jindřich Rais. A summary of the family correspondence at the end of this thesis offers a closer look into the private and working lives of members of the Rais family.

Klíčová slova

Karel Václav Rais, Antonín Rais, Jindřich Rais, Marie Raisová rozená Hrozná, Marie Míšková-Raisová, vzdělávací systém, škola, učitel, výuka, rodina, korespondence

Keywords

Karel Václav Rais, Antonín Rais, Jindřich Rais, Marie Raisová nee Hrozná, Marie Míšková-Raisová, educational system, school, teacher, teaching, family, correspondence

Obsah

Úvod	6
1 Vzdělávací systém a příprava učitelů v období tzv. dlouhého 19. století.....	8
1. 1 Předškolní výchova	8
1. 2 Základní vzdělání	8
1. 3 Hasnerova reforma	10
1. 4 Středoškolské vzdělávání	11
1. 5 Učňovské a odborné školy.....	12
1. 6 Problematika vzdělávání dívek	13
1. 7 Vysokoškolské vzdělávání	14
2 Učitelský rod Raisů	15
2. 1 Karel Václav Rais	15
2. 2 Antonín Rais	18
2. 3 Jindřich Rais	19
2. 4 Marie Raisová roz. Hrozná	20
2. 5 Marie Míšková-Raisová	21
3 O pedagogickém působení Karla Václava Raise	24
3. 1 Trhová Kamenice	24
3. 2 Hlinsko	27
3. 3 Karel Václav Rais v Praze	28
4 Způsoby výuky Jindřicha Raise	30
4. 1 Výuka dějepisu.....	30
<i>Metodologie výuky dějepisu</i>	31
<i>Výklad Jindřicha Raise o Velké Moravě</i>	33
<i>Výklad o přemyslovských Čechách</i>	34
4. 2 Vybrané kapitoly z hodin českého jazyka	35
<i>O Janu Ámosi Komenském</i>	35
<i>Z výkladu o Bohuslavu Balbínovi</i>	39
<i>O Josefu Dobrovském</i>	39
5 Z rodinné korespondence.....	41
5. 1 Vzájemná korespondence Jindřicha a Karla Václava Raisových.....	41
5. 2 Dopisy Antonína Raise bratru Jindřichovi	46
5. 3 Vzájemná korespondence a vztahy v rodině Karla Václava Raise a jeho ženy Marie ..	48

Závěr	54
Bibliografie	58
Seznam příloh.....	62
Příloha 1	63
Příloha 2	64
Příloha 3	67
Příloha 4	68

Úvod

Ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století žilo hned několik členů rodiny Raisových, kteří se ve svém životě věnovali učitelskému povolání. Jmenovitě se jedná o Karla Václava Raise, který je znám především jako spisovatel, dále o jeho bratry Antonína, který ve své kariéře dosáhl až na místo školního inspektora, a Jindřicha, jehož největším pracovním úspěchem byla pozice řídicího učitele na obecné a měšťanské škole v Praze. V této rodině se učitelství věnovaly i ženy, jedná se o manželku Karla Václava Raise Marii roz. Hroznou, dále také o jejich společnou dceru, Marii Míškovou-Raisovou, ta se však učitelství věnovala velmi krátkou dobu.

Právě těmto osobnostem jsem se rozhodla ve své bakalářské práci věnovat. Toto téma jsem si vybrala, protože mě zajímá otázka historického vývoje a podoby českého školství. Skrze život a osud jedné české učitelské rodiny bych ráda do této problematiky nahlédla.

Dosud nevzniklo žádné souhrnné dílo zabývající se životem a pedagogickou činností učitelského rodu Raisů. Vydány byly pouze knihy věnované Karlu Václavu Raisovi. Proto budu muset ve velké míře pracovat s prameny uloženými v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Zde se nachází fondy všech jednotlivých členů kromě Marie Raisové roz. Hrozné, jejíž pozůstalost je však začleněna do fondu jejího manžela. K dispozici jsou zde osobní dokumenty, korespondence i rukopisy.

V první kapitole se budu věnovat vývoji školství a vzdělávání učitelů v období tzv. dlouhého 19. století, které pokrývá období působení učitelů rodiny Raisových (Marie Míšková-Raisová sice žila až do roku 1968, učitelství se ale věnovala pouze v mládí po krátkou dobu). Domnívám se, že je potřeba se této problematice v úvodu práce zabývat, protože bez jejího pochopení by nebylo možné dostatečně porozumět následujícím kapitolám, které už budou patřit rodině Raisů. Pro zpracování této kapitoly hodlám použít především publikaci Mileny Lenderové *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl: Život všední a sváteční*¹, dále také práci Aleny Vališové *Dějiny pedagogiky*², protože tato tematika je v nich pro naše potřeby dostatečně zpracována.

Ve druhé kapitole se budu zabývat životopisy jednotlivých členů učitelského rodu Raisů. Cílem je poskytnout stručný a jasný přehled o jejich životě, vzdělání, pracovním

¹ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl: Život všední a sváteční*. Pardubice, 2005. 180 s.

² VALIŠOVÁ, Alena a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha, 2007. 402 s.

působení a jiných životních úspěších. Díky tomu se budu moci v ostatních kapitolách zabývat již konkrétnějšími otázkami. Hlavní prameny pro zpracování této části budu hledat v jednotlivých fondech těchto osob, které jsou k dispozici v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

Třetí kapitola bude věnována životu a učitelskému působení Karla Václava Raise, jakožto nejnámějším členovi rodiny Raisů, v jeho jednotlivých působištích – jedná se o Trhovou Kamenici, Hlinsko, Prahu a její okolí. Jaké události zavedly Karla Václava do těchto míst z rodného Bělohradu v podkrkonoší? Jak byl v těchto místech spokojen? Byl v nich oblíben? Tyto otázky se pokusím zodpovědět mimo jiné pomocí knihy *Karel V. Rais: studie, vzpomínky, dokumenty*³, na které spolupracovala i jeho dcera Marie. Dále pak budu čerpat z publikací *K. V. Rais na Hlinecku*⁴ od Jaromíra Červenky a *Život a dílo Karla Václava Raise*⁵, na jejímž vzniku se podíleli především občané Lázní Bělohrad.

Úkolem předposlední kapitoly bude zpracování učitelských zápisníků Jindřicha Raise, které se nacházejí v jeho fondu v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Očekávám, že s jejich pomocí se mi podaří představit systém a podobu jeho vyučování. Díky tomu bychom měli získat příklad toho, jak vypadala výuka v době, kdy Jindřich žil.

V poslední kapitole hodlám zpracovat rodinnou korespondenci učitelského rodu Raisů. Budu vybírat nejzajímavější pasáže a doufám, že se mi tím podaří doplnit obraz o pedagogickém působení i osobním životě jednotlivých členů.

³ MAŠÍNOVÁ, Leontina a kol. *Karel V. Rais : studie, vzpomínky, dokumenty*. Lázně Bělohrad, 1959. 186 s.

⁴ ČERVENKA, Jaromír. *K. V. Rais na Hlinecku*. Pardubice, 1956. 30 s.

⁵ PRCHAL, Zdeněk a kol. *Život a dílo Karla Václava Raise : český básník a spisovatel, jeden z předních představitelů realistické venkovské prózy, rodák bělehradský, čestný občan města Lázně Bělohrad*. Lázně Bělohrad, 2006. 20 s.

1 Vzdělávací systém a příprava učitelů v období tzv. dlouhého 19. století

Cílem této kapitoly je představit vývoj vzdělávacího systému, kterému samozřejmě i rodina Raisů podléhala. Budu se věnovat jednotlivým fázím vzdělávání (od předškolní výchovy až k vysokoškolskému vzdělání), dále také tomu, kde a jakým způsobem byli budoucí učitelé připravováni pro svou následnou pedagogickou praxi. Zmíním se také o specifikách vzdělávání dívek.

1. 1 Předškolní výchova

Období tzv. dlouhého 19. století je dobou, kdy se utváří struktura vzdělanosti a stupně institucionální výchovy. V 19. století v Rakousku-Uhersku vzniká a rozvíjí se předškolní výchova – v podobě opatroven, mateřských škol i jeslí. Tyto instituce využívaly především chudé rodiny. V Českém království byla hlavní postavou předškolní péče Marie Riegrová⁶, která založila instituci v Praze. Kromě péče o chudé a bezprizorní jedince bylo také cílem zabránit poněmčování českých dětí, které by jinak byly umístěny do zařízení užívající německý jazyk.⁷

1. 2 Základní vzdělání

Na rozdíl od předškolní výchovy, která byla určena pro chudé vrstvy obyvatelstva, mělo být základní školní vzdělání určeno všem. Pravidelná docházka do školy se stává samozřejmostí až v druhé polovině 19. století. Alfabetizační proces v Rakousku-Uhersku započala Marie Terezie školním patentem z roku 1775. Jednalo se o zákon, který zaváděl vzdělávací povinnost. Ta platila pro chlapce i dívky ve věku od 6 do 12 let. Tento zákon však nenařizoval povinnou školní docházku, jak se někdy chybně interpretuje. Děti mohly být vzdělávány domácí výukou, musely však své znalosti prokazovat dvakrát do roka v některé z hlavních či normálních škol. Z Tereziánského školského řádu vycházel všeobecný školní zákon z roku 1805. Triviální škola⁸ neměla naučit děti být samostatnými sebevědomými jedinci, ale měla je vychovat v dobré poslušné poddané. Silný vliv na školství měla církev.

⁶ Dcera Františka Palackého, manželka Františka Ladislava Riegera

⁷ LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl. s. 36–39.*

⁸ V triviálkách se učilo čtení, psaní, počítání a také náboženství jako základ mravní výuky. Tamtéž, s. 40.

Dle metodické příručky z roku 1775, která měla dlouhou platnost, měl být učitel vlídný, přísný – avšak ne krutý. Učitel měl být kvalifikovaný a být považován mezi dětmi za mravní autoritu. Tělesné tresty měly být výjimečné – ovšem v praxi se používáním metly nešetřilo. Vědomí o povinnosti vzdělávat děti se šířilo rychleji spíše ve městech než na venkově, kde docházelo k častým úlevám a kde vzdělání bylo ještě po delší čas považováno za druhořadé. Přednost ve vzdělání byla stále dávana chlapcům před dívkami. Přes snahy farářů a různých úředníků trvalo rozšíření povědomí o nutnosti vzdělávání dětí celou první polovinu 19. století. K výrazným pokrokům došlo až za vlády Josefa II., který zavedl postihy pro rodiče nevzdělávající své děti.⁹ Reformami Marie Terezie a Josefa II. byly položeny základy všeobecného lidového vzdělávání, školský systém byl celkově výrazně zkvalitněn. Přestože centralizace školství byla vzhledem k vývoji přínosná, narážela často na nepochopení národně uvědomělých obyvatel. Především odpor proti germanizaci ve školství byl jedním ze základních kamenů českého národního obrození.¹⁰

K rozšiřování vzdělanosti a počtu dětí navštěvující školu napomohla všeobecná obava z policejní činnosti v době předbřeznové. To je zřejmé z následujících údajů: v roce 1792 se na českém území vzdělávalo 70,1 % dětí v požadovaném věku, oproti tomu roku 1834 se toto číslo zvedlo na 92,8 %.¹¹ Avšak atmosféra této doby nepřála modernizaci školství, vydávání nových učebnic, kvalitnější přípravě učitelů pro pedagogickou praxi. Proto se i školská problematika stala součástí revolučního programu z let 1848–1849. Léta 1849–1855 znamenají pro mnoho škol období reorganizace.¹²

Školní docházka však stále byla považována za formu vzdělávání pro neprivilegované vrstvy. Děti z aristokratických kruhů byly stále majoritně vzdělávány domácí výukou. Existovalo pro to několik důvodů – panovaly obavy z přenosu nakažlivých nemocí (spála, záškrť, ale i vši), šlechtici nevěřili v kvalitu škol pro veškeré vrstvy obyvatelstva, panovaly také obavy z toho, že by se jejich děti dostaly do „špatné“ společnosti. Proto se většina aristokratických rodičů rozhodla vzdělávat své děti (obou pohlaví) prostřednictvím najatých domácích učitelů. Domácí učitelé také nezdřídka vyučovali dívky z rodin zámožných měšťanů.

⁹ Postihem bylo zdvojení školného pro solventní rodiče a veřejné práce pro chudé rodiče.

LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl.* s. 41

¹⁰ VALIŠOVÁ, A. a kol. *Pedagogika pro učitele.* s. 72.

¹¹ LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl.* s. 41.

¹² Tamtéž.

Kvalita domácí výuky závisela na učiteli a jeho schopnostech a vzdělání, bývali jimi učitelé veřejných škol a kněží.¹³

1. 3 Hasnerova reforma

Skutečný přelom znamenala až tzv. Hasnerova reforma (nazývaná také někdy „květnovou reformou“ a velkým říšským zákonem)¹⁴, což byl říšský zákon ze 14. května 1869 (v platnost vešel až ve školním roce 1870/71). Tento zákon vytvořil vzdělávací systém pro široké vrstvy lidu. Zabýval se stupni školství od mateřských škol po školy střední. Nyní byla vzdělávací povinnost prodloužena o dva roky – tedy byla povinná do 14 let věku. Církev ztrácela vliv nad školstvím. Zákon nečinil rozdíly mezi chlapci a dívkami. Byly zavedeny obecné školy a navíc v každém okrese měla být založena alespoň jedna škola měšťanská. Zákon nově také sjednotil osnovy pro vzdělávání.¹⁵ Tento zákon také zlepšil přípravu učitelů, byly založeny učitelské ústavy pro vzdělávání učitelů obecných a měšťanských škol, hovořilo se také o možnosti vysokoškolského vzdělávání učitelů. Bylo také lépe zajištěno ekonomické a sociální zabezpečení učitelů.¹⁶ Na učitelských ústavech se studovalo čtyři roky, škola byla zakončována maturitní zkouškou. Mezi vyučované předměty patřily didaktika, pedagogika, dějiny pedagogiky a školní zákonodárství. K učitelským ústavům také náležely cvičné školy, kde probíhala praxe. Učitelem na obecné škole mohl být ten, kdo úspěšně zakončil učitelský ústav, měl dvouletou praxi na obecné škole a složil zkoušku způsobilosti pro tento typ škol. Pokud se někdo chtěl stát učitelem na škole měšťanské, musel ještě složit další zkoušku způsobilosti.¹⁷

Význam Hasnerovy reformy je nepochybný – počet primárních škol rostl, zkvalitňovala se výuka i samotné učebnice. Bylo zakázáno používat fyzické tresty, bohužel toto vždy nebylo dodržováno. Analfabetismus byl na českém území do konce 19. století díky této reformě zlikvidován. Tento zákon platil až do druhé poloviny 20. století, kdy vešel v platnost zákon o jednotné škole, jejímž autorem byl Zdeněk Nejedlý.¹⁸

Hasnerova reforma však nebyla vždy přijímána kladně, především v chudších vrstvách, kde nebylo uvítáno prodloužení vzdělávací povinnosti. Následně vešla v platnost

¹³ LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl.* s. 42.

¹⁴ VALIŠOVÁ, A. a kol. *Pedagogika pro učitele.* s. 73.

¹⁵ LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl.* s. 43.

¹⁶ VALIŠOVÁ, A. a kol. *Pedagogika pro učitele.* s. 73.

¹⁷ Tamtéž, s. 28–30.

¹⁸ LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl.* s. 43.

roku 1882 školská novela, s níž se vracel vliv církve na vzdělávání – řídící učitel musel absolvovat zkoušku z náboženství. Zhoršilo se společenské postavení učitelů ve společnosti. V případě potřeby bylo umožněno ukončit výuku již ve 12 letech a i pro menší děti bylo obnoveno množství úlev.¹⁹ Ke konečnému odstranění možných úlev došlo až malým školním zákonem z roku 1922.²⁰

1. 4 Středoškolské vzdělávání

Po zrušení jezuitského řádu byla řada škol převzata státem, následkem toho bylo mnoho gymnázií zrušeno. Roku 1775 proběhla reorganizace středoškolského vzdělávání. Gymnaziální výuka probíhala pod státním dozorem. Na základě reformy piaristy Gratiana Marxe byla gymnázia pětitřídní. Německy se vyučovalo v prvních dvou třídách, latina se udržela v následujících třech. V nižších třídách probíhala výuka gramatikální, ve vyšších pak humanitní.²¹ Výuka na gymnáziích nebyla ukončena maturitou, což znamená, že po ukončení této školy nebylo možné rovnou nastoupit na univerzitu. Studenti s takovýmto záměrem museli následně absolvovat dvouleté filosofické studium.²² Změnu přineslo politické zřízení z roku 1805, které gymnázium prodloužilo z pěti na šest tříd – z toho čtyři byli gramatikální a dvě humanitní.²³

Skutečným přelomem ve středoškolském vzdělávání byla reforma, kterou vytvořili profesor filosofie Franz Seraphin Exner a klasický filolog Hermann Bonitz. Tuto reformu schválil císař již roku 1849, po úpravách vešla v platnost roku 1854. Reformou bylo k šestiletým gymnáziím připojeno dvouleté filosofické studium, vznikla tak osmiletá gymnázia.²⁴ Na univerzitách vznikly filosofické fakulty, které byly rovny fakultám ostatním. Ze zaniklých dvouletých filosofických studií vznikly na univerzitách filosofické fakulty, které

¹⁹ Např. v době polních prací mohlo být uvolněno z výuky i šestileté dítě.

LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl. s. 44–45.*

²⁰ Tamtéž.

²¹ Na gymnáziích se kladl důraz na výuku němčiny, latiny, dějepisu, učila se ale i matematika a reálie. Tamtéž.

²² Studovat dvouleté filosofické studium bylo v této době možné při piaristických školách v Českých Budějovicích, Litomyšli a v Plzni.

Tamtéž.

²³ Nově byla povinně zavedena matematika a přírodní vědy. Avšak největší důraz byl kladen na výuku latiny.

Tamtéž.

²⁴ Na gymnáziích se vedle latiny začala vyučovat řečtina, dějepis se spojil se zeměpisem, přibyl také přírodopis a fyzika, psychologie, logika, výuka matematiky se prohloubila. Bylo také možné studovat nepovinné předměty – kreslení, zpěv, moderní jazyky, tělocvik.

Tamtéž.

byly postaveny na roveň fakultám ostatním. Významným byl rok 1866, kdy se staly rovnými jazyky čeština a němčina, a to jak v základním, tak ve středním školství.²⁵

Tzv. reálky (studovalo se na nich 6 let) se na rozdíl od klasických gymnázií věnovaly především přírodovědecko-technickým oborům.²⁶ Dalším typem střední školy byla osmitřídá reálná gymnázia.²⁷ Marchetova reforma z roku 1908 připojila další typ škol – vyšší reálné gymnázium a jakési pokusné reformní reálné gymnázium.²⁸

1. 5 Učňovské a odborné školy

Do „učení“, tedy k přípravě na určité řemeslné povolání, se rozhodla odejít většina mužské populace v 19. století. O budoucím povolání však nerozhodovali mladí jedinci sami, ale jejich rodiče – jejich preference a ekonomické možnosti. Řemeslo se často dědilo rodinnou tradicí, z otce na syna. Učňovství se týkalo především dětí z nižších středních vrstev, pro ty z dolních vrstev znamenalo vyučení se řemeslu dokonce sociální postup. Vztah mistra a učně upravoval živnostenský řád, který byl platný od 1. května 1860. Jeho následující novely²⁹ se více věnovaly učebnímu poměru, vedly k lepšímu postavení učně a jeho kvalitnější přípravě. Žádané bylo získat učňovské místo tzv. na stravu a byt.³⁰ Dle Všeobecného zákona z roku 1805 mělo dítě po dovršení 12 let (pokud nepokračovalo ve studiu na střední škole) navštěvovat nedělní opakovací školu.³¹ Šlechtičtí podnikatelé podnítili od poloviny třicátých let vznik nedělních řemeslných škol, zde probíhala výuka odborných předmětů. Dále vznikaly školy pokračovací, které byly roku 1907 přejmenovány na živnostenské pokračovací školy. Šlechtici ale také iniciovali vznik odborných škol.³²

²⁵ LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl.* s. 43.

²⁶ VALIŠOVÁ, A. a kol. *Pedagogika pro učitele.* s. 73.

²⁷ První vzniklo roku 1862 v Táboře.

LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl.* s. 44.

²⁸ V reformních reálných gymnáziích se vyučovala latina až od 5. třídy, nižší ročníky probíhaly dle osnov reálků. Tamtéž, s. 45.

²⁹ Novely z let 1883, 1885, 1897, 1907

Tamtéž, s. 48.

³⁰ I přesto, že s učněm někdy bylo v rodině mistra nakládáno nevhodně.

Tamtéž, s. 49.

³¹ Zde se opakovaly literární předměty a náboženství.

Tamtéž.

³² Tamtéž, s. 49–50.

1. 6 Problematika vzdělávání dívek

V průběhu 19. století se stalo běžným, že žena uměla číst, psát a počítat. Avšak bylo dlouho považováno za nepatřičné, aby se dívka vzdělávala za účelem získání určité profesionality pro výkon povolání především mimo domov. Hlavně v lidových vrstvách se vzdělávací povinnost od roku 1775 i pro děvčata nesetkala s pochopením, proto mělo základní vzdělání stále více chlapců než dívek. Dívky ze středních vyšších vrstev byly vzdělávány domácí výukou, někdy následovalo vzdělávání v klášteře. Vzdělávání dívek se lišilo od chlapecké v návaznosti na dané sociální role. Od poloviny 19. století začala být žena brána jako vychovatelka nového malého vlastence, od počátku šedesátých let začaly vznikat dívčí školy, ty poskytovaly dívkám vědomosti, které dříve byly určeny pouze chlapcům. Docházely sem ale dívky z vyšších vrstev, pro které toto vzdělání také zvyšovalo možnosti „dobře“ se vdát.³³

První profesí, kterou se dívky zabývaly, bylo soukromé učitelství. K tomu ale zatím nepotřebovaly žádné zvláštní vzdělání. Pedagogické kurzy pro učitelky, které iniciovala vláda od roku 1849, se mohly zřizovat při dívčích školách. Byly dvouleté, přijímány sem byly dívky většinou starších šestnácti let, které buď vychodily velmi úspěšně čtyřletou hlavní školu, nebo složily přijímací zkoušku. Pro uchazečky z klášterních ústavů byla ministerským usnesením roku 1853 udělena výjimka.³⁴ Pedagogické kurzy však byly navštěvovány minimálně. Odborné vzdělávání žen bylo stále považováno za nepřipustné, za útok na instituci manželství. Dívčí střední školy vznikly až poté, co společnost přijala, že je potřeba, aby se o sebe mohly postarat vdovy a neprovdané ženy. Roku 1865 vznikla první průmyslová dívčí škola. Vyučování bylo bezplatné, chudé dívky zde měly získat základy pro provádění určité profese, ale také si doplnit základní vzdělání. Škola byla uzavřena po dvaceti letech. Roku 1871 založila Karolina Světlá Ženský výrobní spolek, zde byla provozována dívčí obchodní a průmyslová škola, roku 1884 vznikla v Praze Městská dívčí průmyslová škola.³⁵

Výše zmíněná Hasnerova reforma měla velký význam i pro středoškolské vzdělávání dívek. Tento zákon umožnil vznik veřejného dívčího učitelského ústavu, který se ukončoval maturitní zkouškou. Od této doby přichází do školy učitelky literárních předmětů, nesměly se

³³ LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl. s. 45–46.*

³⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. II. svazek, r. 1848–1913, Praha, 1918. s. 69.*

³⁵ Podobně zaměřené školy vznikaly dále v Brně, Chrudimi, Lounech, Německém Brodě a Stěžerách u Hradce Králové.

LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl. s. 47.*

však provdat – podmínka celibátu platila až do roku 1919. Roku 1870 vzniklo v Praze Dívčí pedagogium, které umožnilo dívkám z nižších vrstev se kvalifikovat, tím dostaly možnost se o sebe samy postarat. Vznik dívčích gymnázií byl však stále oddalován – maturita na gymnáziu znamenala možnost vstoupit na univerzitu, která byla ženám stále zapovězena. Až díky činnosti Elišky Krásnohorské vzniklo první dívčí gymnázium v Rakousku-Uhersku Minerva. Zde ale dívky nemohly až do roku 1907 skládat maturity, musely je skládat na chlapeckém gymnáziu. Před první světovou válkou už vzdělanost dívek nebyla tolik odsuzována, docházka do základních škol byla téměř stoprocentní, vedle středoškolských ústavů už první ženy navštěvovaly univerzitu.³⁶

1. 7 Vysokoškolské vzdělávání

Po revolučním roku 1848 se na univerzitách rozvíjel požadavek akademických svobod, důraz byl kladen na vědeckou činnost. V důsledku toho vzrostl vliv filosofické fakulty, pěstovaly se zde nově přírodní vědy, filologie a historie. Už tedy neplnila pouze propedeutickou funkci, ale byla srovnatelná s ostatními fakultami.³⁷

Jak už bylo výše naznačeno, od Hasnerovy reformy rostla touha především elementárních učitelů o možnost vysokoškolského vzdělávání. V září roku 1921 bylo zveřejněno prohlášení o zřízení Školy vysokých studií pedagogických v Praze. Jednalo se o jakousi nadstavbu učitelských ústavů. Vzdělávání zde bylo dvouleté, konaly se přednášky a semináře. Rozšiřovala se o další pobočky, např. v Brně nebo v Plzni. Roku 1912 vznikla první pedagogická fakulta.³⁸

³⁶ LENDEROVÁ, M. a kol. *Dějiny každodennosti. II. díl.* s. 48.

³⁷ VALIŠOVÁ, A. a kol. *Pedagogika pro učitele.* s. 73.

³⁸ PRŮCHA, Jan. *Učitel: současné poznatky o profesi.* Praha, 2002. s. 13–15.

2 Učitelství rod Raisů

V této kapitole představím jednotlivé životopisy učitelů rodiny Raisových, kterým jsem se rozhodla v této práci věnovat. Nejprve se budu zabývat Karlem Václavem Raisem a poté jeho bratry Antonínem a Jindřichem. Následně se zaměřím na ženskou linii – manželku Karla Václava Raise Marii a nakonec na jejich společnou dceru Marii Míškovou-Raisovou. U jednotlivých osob uvedu jejich základní životní data, vzdělání, pedagogická působišť a další důležité informace.

2.1 Karel Václav Rais

Karel Václav Rais se narodil 4. ledna 1859 v Bělohradu (ty byly v 90. letech 19. století přejmenovány na Lázně Bělohrad³⁹). Jeho matkou byla Kateřina Raisová⁴⁰ a otcem Václav Rais⁴¹, který vedl v Bělohradu menší hospodářství. Rodina byla katolického vyznání. Celkem měli Kateřina a Václav Raisovi šest dětí, z toho tři zemřely malé a dospělosti se dožili tři synové – Karel Václav, Jindřich a Antonín.⁴²

Karel Václav se oženil se svou kolegyní, učitelkou Marií Hroznou dne 29. července 1882 ve východočeských Pardubicích⁴³. V tomto manželství se jim narodily dvě dcery – Marie (1883) a Doubravka (1895). Svůj život zasvětil především učitelství a také literární činnosti. Zemřel v Praze 8. července 1926. Pochován je jako významná osobnost na vinohradském hřbitově.⁴⁴

Karel Václav navštěvoval v letech 1866–1869 v rodném městě farní školu. Poté ještě rok chodil na tzv. handlu do čtvrté třídy Volksschulle⁴⁵ ve Vrchlabí. Roku 1870 započal studium v Jičíně na nižší reálce, která měla tři třídy. V tomto městě také následně studoval

³⁹ Bělohrad byl v době narození Karla Václava Raise maloměstem s povětšinou dřevěnými domky, kromě kostela zámku a cukrovaru.

ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlinceku*. s. 10.

⁴⁰ Rozená Erlebachová, zemřela v Bělohradu roku 1887 ve věku 62 let.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Karel V. Rais, Úmrtní oznámení Kateřiny Raisové, 28. ledna 1887.

⁴¹ Zemřel v Sobotce 9. března 1899 ve věku 75 let.

Tamtéž, Úmrtní oznámení Václava Raise, 10. března 1899.

⁴² BÍLEK, Karol. *Karel V. Rais (1859– 1926) : Literární pozůstalost*, Praha. 1976. s. 3.

⁴³ La Pnp, fond K. V. Rais, Protokol o zkoušce snoubenců, 29. července 1882.

⁴⁴ BÍLEK, K. *Karel V. Rais*. s. 3–4.

⁴⁵ hlavní školy

v letech 1873–1877 učitelský ústav. Zde 28. června 1877 složil maturitní zkoušku s velmi dobrým prospěchem.⁴⁶

Po maturitě odešel pracovat jako podučitel na Českomoravskou vysočinu. V letech 1877–1882 působil v Trhové Kamenici (viz přílohu 1) a následně vykonával učitelské povolání v Hlinsku v letech 1882–1887. Českomoravská vysočina se mu spolu s podkrkonoším stala inspirací pro jeho literární tvorbu. Karel Václav Rais si dále rozšiřoval své vzdělání. 29. října 1879 složil učitelské zkoušky způsobilosti v Českých Budějovicích pro obecné školy, o necelé čtyři roky později 10. září 1883 absolvoval další examinaci stvrzující právo vyučovat češtinu, dějepis a zeměpis na měšťanských školách (viz přílohu 2).⁴⁷ Svou aprobaci si také rozšířil o německý jazyk další zkouškou, kterou vykonal 3. a 4. dubna 1886 v Jičíně.⁴⁸ Kromě učitelské a literární činnosti byl aktivním členem v mnoha spolcích, také psal do regionálních novin.⁴⁹

Roku 1887 se Karel Václav Rais přestěhoval do Prahy. Po dva roky působil na měšťanské škole v Podolí u Prahy. Následně vykonával učitelské povolání na měšťanské chlapecké škole na Žižkově. Poté se stal řídícím učitelem IV. obecné dívčí školy na Vinohradech. V letech 1899–1920 působil jako ředitel II. měšťanské dívčí školy na Vinohradech. Do výslužby Karel Václav odešel 29. února 1920.⁵⁰

Své školní povinnosti plnil velmi pečlivě a svědomitě, proto mu byl roku 1907 udělen zlatý kříž s korunou a o deset let později byl dokonce vyznamenán titulem školního rady. Od konce 90. let mu jeho odpovědnost za vedení školy citelně omezovala prostor pro literární tvorbu.⁵¹

Jako literární autor začínal roku 1878 psaním dětských a příležitostných veršů, které se také často zhudebňovaly. Co se prózy týče, nejprve psal historické povídky pro mládež (např. *Povídky starého zbrojnoše*, *Povídky ze starých hradů*, *Listy z české kroniky*, *Nová sbírka slovanských pohádek a pověstí* aj.) a fejetony. Svou tvorbu publikoval v mnoha časopisech a od roku 1880 vydával i knižně. Až postupně, především v 90. letech 19. století, tvořil

⁴⁶ Některá vysvědčení z farní školy v Bělohradu, z Vrchlabí i ze škol v Jičíně jsou k nahlédnutí zde: La Pnp, fond K. V. Rais, Osobní dokumenty : školní vysvědčení.

⁴⁷ Tamtéž, Vysvědčení o způsobilosti k učení na měšťanských školách v oboru gramaticko-historickém udělené K. V. Raisovi, 10. listopadu 1883.

⁴⁸ Tamtéž, Oznámení o sloužení zkoušky způsobilosti pro výuku německého jazyka na měšťanských školách udělené K. V. Raisovi, 13. dubna 1886.

⁴⁹ BÍLEK, K. *Karel V. Rais*. s. 3–4.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž, s. 5.

realistické povídky ze života prostých venkovských a maloměstských lidí. V literárním žánru venkovské prózy dosáhl největších úspěchů, k nejslavnějším patří díla *Kalibrův zločin* (1892) *Zapadlí vlastenci* (1893), *Pantáta Bezoušek* (1895), *Západ* (1896), z jeho drobné prózy jmenujme alespoň *Výminkáře* (1891) a *Potměchuť* (1892).⁵² Nadále psal pro děti, publikoval své články a recenze, sepisoval životopisy. Tvořil také satirické verše, pod které se zásadně podepisoval pseudonymem Prokop Bodlák. Karel Václav Rais byl také pořadatelem výborů z děl našich předních spisovatelů, např. Karla Jaromíra Erbena, Boženy Němcové, Jana Nerudy, Václava Beneše Třebízského apod.⁵³

Karel Václav Rais také mimo jiné působil jako člen různých institucí, např. Máj, Svatobor, Syndikát českých spisovatelů. Byl spoluredaktorem literárního časopisu *Zvon*. Publikoval v časopisech pro mládež (*Budečská zahrada*, *Besídka malých*, *Jarý věk*, *Květy mládeže*, *Malý čtenář*, *Naší mládeži*, *Zlaté mladí* atd.), v pedagogických časopisech (*Národ a škola*, *Paedagogium*, *Pedagogické rozhledy*, *Pěstoun*, *Posel z Budče*, *Učitelské noviny* atd.). Dále publikoval také v literárních časopisech (*Květy*, *Lumír*, *Osvěta*, *Světobzor*, *Zlatá Praha*, *Vesna*, *Zvon* aj.) a i v periodikách humoristických (z nich jmenujme např. *Humoristické listy*, *Paleček*, *Švanda dudák*, *Šotek*). Nepsal jen do časopisů, ale i do různých periodik a sborníků⁵⁴

Stejně jako byl vyznamenáván za své působení v učitelství, byl oceněn i za svou literární tvorbu. Byl jmenován mimořádným (r. 1897)⁵⁵ a řádným (r. 1912) členem ve IV. třídě České akademie věd a umění.⁵⁶

Díla spisovatele Karla Václava Raise byla již za jeho života přeložena do několika jazyků – němčiny, polštiny, ruštiny, dánštiny a chorvatštiny. Jeho práce také vycházela v zahraničním krajanském tisku. Několik Raisových děl, mj. *Zapadlí vlastenci* a *Pantáta Bezoušek*, bylo zdramatizováno a také zfilmováno. Po smrti mu na jeho počest bylo odhaleno několik pamětních bust a desek na místech, kde ve svém životě působil – v Praze, Jičíně, v Lázních Běláhrad, Hlinsku, Trhové Kamenici atd. Jeho jméno nesl učitelský ústav v Jičíně, také několik dalších škol a bělohradský časopis. V jeho rodných Lázních Běláhrad byl vybudován Památník Karla V. Raise a v Pasekách nad Jizerou Památník Zapadlých

⁵² TOMEŠ, Josef a kol. *Český biografický slovník XX. století, III. díl, Q–Ž*. Praha; Litomyšl, 1999. s. 17.

⁵³ BÍLEK, K. *Karel V. Rais*. s. 5.

⁵⁴ BÍLEK, K. *Karel V. Rais*. s. 6.

⁵⁵ La Pnp, fond K. V. Rais, Osobní dokumenty : Oznámení o zvolení mimořádným členem České Akademie císaře Františka Josefa, 30. listopadu 1897.

⁵⁶ Tamtéž, Oznámení o zvolení řádným členem České Akademie císaře Františka Josefa, 28. listopadu 1912.

vlastenců.⁵⁷ Památník Karla V. Raise vznikl na popud připravovaných oslav stého výročí od jeho narození. O výstavbě památníku podal zprávu obyvatel Lázní Běláhoř Jaroslav Janeček v knize *Karel V. Rais: studie, vzpomínky, dokumenty*. Je umístěn v budově bývalé zámecké oranžerie, která potřebovala mnoho oprav. Projekt byl financován Státní památkovou péčí a Krajským národním výborem v Hradci Králové. O budování památníku Jaroslav Janeček píše: „Prvé počátky nebyly snadné ani radostné. Budova nebyla po mnoho let udržována. Byla v tak bídném stavu, že žádný stavební podnik ji nechtěl zařadit do svých plánů. Potíží bylo mnoho, ale bělohraďští občané je z lásky k svému rodákovi obětavou prací překonávali. Památník byl budován svépomocí občanů. Dnes, kdy budova dostala nový zevnějšek, vidíme, že je opravdu hodna spisovatelova jména nejen proto, že působí příjemným vzhledem svého empirového slohu v zeleném rámci zámeckého parku, ale hlavně proto, s jakou láskou a nadšením byla obyvateli našeho městečka budována.“⁵⁸ Je tedy zřejmé, že vybudování památníku předcházely komplikace, především špatný stav vybrané budovy. Ty ale byly díky místním občanům překonány.

2. 2 Antonín Rais

Antonín Rais se narodil 5. července 1861 v Běláhoř Václavu a Kateřině Raisovým jako prostřední ze tří synů.⁵⁹ Oženil se s Marií roz. Tužínskou (nar. 1845, zemřela 1. června 1942 v Jičíně po delší nemoci⁶⁰), v tomto manželství se jim narodila dcera Milada. Antonín zemřel v Mnichově Hradišti 8. prosince 1920.⁶¹

Studoval na nižší reálce v Jičíně (1872–1876) a v Hradci králové (1876–1877), stejně jako jeho oba bratři vystudoval učitelský ústav v Jičíně. Zde složil zkoušku dospělosti v červenci roku 1880 (viz přílohu 3).⁶² Dále si prohluboval své pedagogické vzdělání, zkoušky způsobilosti pro obecné školy složil v říjnu roku 1882 v Praze.⁶³ V listopadu roku 1890 získal v Jičíně aprobaci v přírodních vědách a matematice pro měšťanské školy.⁶⁴

⁵⁷ BÍLEK, K. *Karel V. Rais*. s. 6–7.

⁵⁸ MAŠÍNOVÁ L. a kol. *Karel V. Rais : studie, vzpomínky, dokumenty*. s. 186.

⁵⁹ La Pnp, fond Antonín Rais, Výtah z matriky narozených.

⁶⁰ Je pohřbena v rodinné hrobce v Mnichově Hradišti.

La Pnp, fond Marie Míšková-Raisová, Úmrtní list Marie Raisové, 2. června 1942.

⁶¹ BÍLEK, Karol. *Antonín Rais (1961–1920) : písemná pozůstalost*. Praha, 1980. s. 3.

⁶² La Pnp, fond A. Rais, Vysvědčení dospělosti pro školy obecné udělené Antonínu Raisovi, 21. července 1880.

⁶³ Tamtéž, Vysvědčení o způsobilosti k vyučování na školách obecných udělené Antonínu Raisovi, 22. listopadu 1882.

⁶⁴ Tamtéž, Vysvědčení o způsobilosti k vyučování na školách měšťanských udělené Antonínu Raisovi, 10. listopadu 1890.

Antonín Rais nejprve učil v letech 1880–1881 ve Velkých Jeřicích na trojtřídní obecné škole⁶⁵, poté od roku 1881 do roku 1884 na obecné škole v Bělohradu.⁶⁶ V letech 1884–1891 učil na obecné škole v Železnici⁶⁷, kde se také seznámil se svou budoucí ženou Marií. Od roku 1891 pracoval na obecné škole v Jičíně na Novém Městě.⁶⁸ Poté byl přeložen do nově založené trojtřídní chlapecké měšťanské školy v Sobotce, kde od roku 1894 působil jako řídící učitel.⁶⁹ Následně se přestěhoval do Mnichova Hradiště, kde byl činný jako okresní školní inspektor od roku 1900⁷⁰ po dvacet let až do konce svého života.

Po smrti Kateřiny Raisové v roce 1887 žil s rodinou Antonína Raise jeho otec Václav. Proto byl také v Železnici a v Sobotce hojně navštěvován svými bratry Karlem Václavem a Jindřichem spolu s jejich rodinami do roku 1899, kdy Václav Rais skonal.⁷¹

2. 3 Jindřich Rais

Jindřich Rais se narodil 10. července 1863 v Bělohradu jako nejmladší syn Václava a Kateřiny Raisových. Stejně jako jeho bratři Karel Václav a Antonín se živil jako učitel. Dne 25. července 1891 se oženil s Karolinou roz. Vernerovou⁷² v Praze.⁷³ Jejich manželství zůstalo bezdětné. Zemřel 19. února 1916 v Praze, když ho zachvátila mrtvice. V jeho úmrtním listě je o jeho povaze a činnosti uvedeno: *„Kdož znali jeho dlouholetou tichou, neúnavnou činnost na prospěch mládeže, jeho neskonale dobrou a skromnou povahu, jeho věrné české srdce, zachovají ho v paměti.“*⁷⁴

Nejprve studoval od roku 1876 do roku 1877 na nižší reálce v Hostinném a poté v letech 1877–1879 v Jičíně. Stejně jako jeho oba bratři vystudoval učitelský ústav v Jičíně. Zde složil s vyznamenáním zkoušku dospělosti v roce 1883, čímž nabyl způsobilosti k činnosti zatímního podučitele či zatímního učitele na veřejných obecných školách (viz

⁶⁵ La Pnp, fond A. Rais, Dekret odevzdaný Antonínu Raisovi od c. k. okresní školní rady v Hradci Králové, sepsaný 2. srpna 1880.

⁶⁶ Tamtéž, Oznámení c. k. zemské školní rady pro království české, 18. května 1881.

⁶⁷ Tamtéž, Oznámení c. k. okresní školní rady v Jičíně, 2. září 1884.

⁶⁸ Tamtéž, Oznámení c. k. zemské školní rady pro království české, 12. září 1891.

⁶⁹ Tamtéž, Oznámení c. k. okresní školní rady v Jičíně, 27. července 1894.

⁷⁰ Tamtéž, Oznámení c. k. zemské školní rady pro království české, 28. srpna 1900.

⁷¹ BÍLEK, K. *Antonín Rais*. s. 3.

⁷² Karolina Raisová roz. Vernerová (někdy taky psáno Wernerová), se narodila 2. srpna 1865.

La Pnp, fond Jindřich Rais, Poslední vůle Jindřicha Raise.

⁷³ přesněji v kostele sv. Petra

Tamtéž, Svatební oznámení Karolíny Vernerové a Jindřicha Raise.

⁷⁴ Tamtéž, Úmrtní list Jindřicha Raise, 20. února 1916.

přílohu 4).⁷⁵ V Jičíně o dva roky později složil zkoušky učitelské způsobilosti pro obecné školy, čímž byl prohlášen za: „...*vůbec velmi dobře způsobilého k samostatnému úřadu učitelskému na obecných školách s vyučovacím jazykem českým*“⁷⁶, v roce 1887 navíc ještě pro měšťanské školy z oboru gramaticko-historického.⁷⁷

Jako pedagog začal nejprve působit na obecné škole v Klecanech u Prahy v roce 1883. Zde se seznámil se spisovatelem Václavem Benešem Třebízským⁷⁸, se kterým se následně spřátelil. Později na krátko učil v Brandýse nad Labem a ve Sluhách. Od roku 1885 žil v Praze a pracoval zde na několika školách – na obecné škole chlapecké u sv. Petra, obecné škole u sv. Štěpána, Novoměstské měšťanské chlapecké škole u sv. Trojice, měšťanské škole chlapecké na Starém Městě.⁷⁹ Nakonec se stal řídícím učitelem obecné a měšťanské školy v Praze-Bubnech „u Studánky“, kde působil v letech 1902–1916.⁸⁰ Jako pedagog byl Jindřich Rais známý svou vzorností.⁸¹

Literárně příliš, na rozdíl od svého bratra Karla Václava, činný nebyl. Cenné jsou však jeho vzpomínky na Václava Beneše Třebízského, které publikoval společně se svým bratrem v *Národních listech* roku 1884 ve chvíli, kdy tento spisovatel nečekaně zemřel.⁸²

2. 4 Marie Raisová roz. Hrozná

Marie Raisová roz. Hrozná se narodila dne 20. září 1858 v Miláně v Lombardii⁸³, pokřtěna byla následující den. V křestním listě je uvedena jako Maria- Theresia Hrosni. Jejím

⁷⁵ La Pnp, fond Jindřich Rais, Vysvědčení dospělosti pro školy obecné udělené Jindřichu Raisovi, 11. července 1883.

⁷⁶ Tamtéž, Vysvědčení o způsobilosti k vyučování na školách obecných udělené Jindřichu Raisovi, dáno v listopadu 1885.

⁷⁷ tedy pro jazyk český, zeměpis a dějepis

Tamtéž, Vysvědčení o způsobilosti k vyučování na školách měšťanských udělené Jindřichu Raisovi, dáno 23. května 1887.

⁷⁸ Václav Beneš Třebízský se narodil 27. února 1849 v Třebízu a zemřel 20. června 1884 v Mariánských Lázních na tuberkulózu. Byl římskokatolickým duchovním, spisovatelem a buditelem. Pro svá díla si vybíral především historická témata.

FORST, Vladimír a kol. *Lexikon českých spisovatelů : osobnosti, díla, instituce. 1. A–G*. Praha, 1985. s. 197–199.

⁷⁹ La Pnp, fond J. Rais, Oznamení o rozhodnutí c. k. okresní školní rady pro obecné a měšťanské školy v Praze, 16. prosinec 1890.

⁸⁰ V roce 1906 se účastnil jako mimořádný posluchač filosofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity dvouhodinové přednášky kolokvia ze školní hygieny (hygienu školní budovy a jejího zařízení) a získal zde o tomto osvědčení.

Tamtéž, Vysvědčení, 20. března 1906.

⁸¹ BÍLEK, Karol. *Jindřich Rais (1863–1916) : písemná pozůstalost*. Praha, 1980. s. 3–4.

⁸² Tamtéž.

⁸³ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodný a křestní list Marie Raisové roz. Hrozná.

otcem byl Albert Hrozný, telegrafní úředník, který byl v době narození dcery v Miláně zaměstnán.⁸⁴ Její matka se taktéž jmenovala Marie (roz. Bednaříková, pocházela z Chrástu).⁸⁵ Byla manželkou spisovatele a pedagoga Karla Václava Raise, kterého si vzala v Pardubicích roku 1882, vychovali spolu dvě dcery – Marii a Doubravku.

Roku 1864 nastoupila na školu v Josefově. Od roku 1870 navštěvovala dívčí školu v Pardubicích, od roku 1872 vyšší dívčí školu.⁸⁶ V touze po vyšší vzdělání se přihlásila do c. k. ústavu k vzdělání učitelek v Praze, kam byla po úspěšných přijímacích zkouškách přijata. Roku 1878 zde získala maturitní vysvědčení. Nejprve působila v Hlinsku. Následně podala žádost c. k. okresní školní radě v Chrudimi k udělení místa zatimní učitelky v Trhové Kamenici.⁸⁷ Zde vyučovala první třídu a ruční práce (industriální učitelka). Roku 1880 podala žádost o povolení zkoušky pro učitelství na obecných školách v Hradci Králové⁸⁸, kde zkoušku úspěšně složila. Jelikož platila povinnost „celibátu“ ženských učitelek, po sňatku s Karlem Václavem Raisem učitelství zanechala.

Od roku 1914 byla prokazatelně členkou Královsko-Vinohradského ženského Odštěpného spolku zemského pomocného spolku Červeného kříže pro království české.⁸⁹ Zemřela následujícího roku 1915.⁹⁰

2. 5 Marie Míšková-Raisová

Marie Míšková-Raisová byla starší ze dvou dcer Karla Václava Raise a jeho manželky Marie. Narodila se v Hlinsku 3. července 1883.⁹¹ V té době zde její otec učil, její matka předtím také. Roku 1906 se provdala za lékaře na Vinohradech Mudr. Jana Míška (narozen 1968). V manželství se jim narodila dcera Hana (provdaná Vlková, pěvkyně). Ovdověla 13.

Milán byl v době narození Marie rakouským městem. Lombardie byla roku 1859 připojena v rámci sjednocování Itálie k Sardinskému království resp. později k Italskému království. Proto je v křestním listu Marie Hrozně-Raisové uvedeno místo narození Milán v Lombardii, ale na vysvědčení z měšťanské školy z roku 1873 už v Itálii. *History world: History of Italy*. Dostupné na [www](http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?groupid=2699&HistoryID=ac52>rack=pthc): <<http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?groupid=2699&HistoryID=ac52>rack=pthc>>. [cit. 2. 6. 2014].

⁸⁴ PRCHAL, Z. a kol. *Život a dílo Karla Václava Raise*. s. 10.

⁸⁵ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodný a křestní list Marie Raisové roz. Hrozně.

⁸⁶ Tamtéž, Vysvědčení Marie Raisové roz. Hrozně, 28. června 1871.

⁸⁷ Tamtéž, Ustanovovací školní dekret na místo učitelky v Trhové Kamenici, 6. listopadu 1878.

⁸⁸ Tamtéž, Koncept žádosti zkušební komisi pro učitelství na obecných školách v Hradci Králové za povolení zkoušky, 1880.

⁸⁹ Tamtéž, Členská legitimace.

⁹⁰ BÍLEK, K. *Karel V. Rais*, s. 4.

⁹¹ La Pnp, fond Marie Míšková-Raisová, Vysvědčení dospělosti pro školy obecně udělené Marie Míškové Raisové, 7. července 1902.

října 1915, jejího muže zachvátila mrtvice.⁹² Téhož roku zemřela i její matka, proto se vrátila k otci, aby mu pomohla vést domácnost. Po smrti Karla Václava Raise roku 1926 se starala do konce svého života o jeho literární pozůstalost a památku. Zemřela roku 1968.⁹³

Roku 1887 se rodina Raisova přestěhovala do Prahy. Zde Marie navštěvovala obecnou a měšťanskou školu na Žižkově a na Vinohradech. Následně studovala na Českém ústavě ku vzdělání učitelek. Vysvědčení dospělosti s vyznamenáním pro způsobilost k vyučování na obecných školách získala v Praze 7. července roku 1902. Mohla se tak stát zatímní spolučitelkou nebo učitelkou na školách obecných, ale i učitelkou ručních prací na školách obecných i měšťanských.⁹⁴ Učitelskému povolání se však věnovala pouze krátkou dobu. Dále se živila literární činností.⁹⁵

Její první článek vyšel roku 1903 v časopise *Rodinné vychování*. V časopisech vydávala vzpomínkové články, fejetony i pohádky. Tyto články publikovala pravidelně v mnoha periodících: *České slovo*, *Národní politika*, *Národní listy*, *Lidové noviny*, *Venkov*, *Ženský svět*, *Lada*, *Hlas našeho venkova*, *Malý čtenář*, *Náchodské listy*. Občas se její články objevily také v časopisech *Švanda dudák*, *Čtení pro ženy*, *Denní hlasatel*. Po roce 1945 především vycházely v *Lidové demokracii*, někdy i v *Mateřídoušce* a *Pod Zvičinou*.⁹⁶

Za svůj život vydala i několik sbírek. Jmenujme soubor *Máminy pohádky* (1923), z ní samostatně vyšla pohádka *O černém čuňátku* (1930), která byla později zdramatizovaná pro rozhlas. Dále publikovala sbírku dvanácti próz *Stíny v srdci* (1927), knihu *Dopisy Fr. Kavána K. V. Raisovi* (1945). Marie Míšková-Raisová mimo jiné také přispávala do literárně-vědních sborníků: *Sborník k uctění památky K. V. Raise* (1936), *In memoriam Arne Nováka* (1940), *Karel V. Rais – vzpomínky, studie, dokumenty* (1959).⁹⁷

Častým námětem jejich povídek byly bolestné zážitky žen, život chudých dětí a starých lidí. Ve svých pohádkách vycházela z tradičních motivů, využívala v nich také personifikaci zvířat i neživých předmětů.⁹⁸ Nejvýznamnější byla její činnost popularizace osoby a díla Karla Václava Raise. Psala o něm a jeho přátelích vzpomínkové články

⁹² La Pnp, fond M. Míšková-Raisová, Úmrtní list Mudr. Jana Míška, 13. října 1915.

⁹³ BÍLEK, Karol. *Marie Míšková- Raisová. (1883–1968) : Literární pozůstalost*. Praha, 1976. s. 3.

⁹⁴ La Pnp, fond M. Míšková-Raisová, Vysvědčení dospělosti pro školy obecně udělené Marii Míškové-Raisové, 7. července 1902.

⁹⁵ BÍLEK, K. *Marie Míšková- Raisová*. s. 3.

⁹⁶ Tamtéž, s. 4.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ OPELÍK, Jiří a kol. *Lexikon české literatury : Osobnosti, díla, instituce, díl 3. M–Ř. sv. I M–O*. Praha, 2000. s. 288.

s využitím korespondence, přednášela o něm v rozhlase a pořádala veřejné přednášky. Spolupracovala také na nových vydáních knih svého otce.⁹⁹

⁹⁹BÍLEK, K. *Marie Míšková- Raisová*. s. 4–5.

3 O pedagogickém působení Karla Václava Raise

Tato kapitola je věnována osudům, které Karla Václava Raise zavedly do jeho jednotlivých učitelských působišť. Budu analyzovat jeho život v Trhové Kamenici, Hlinsku a také v Praze. Pozornost také zaměřím na to, jak na něj bylo (a je) vzpomínáno v těchto místech.

3. 1 Trhová Kamenice

Ještě před složením maturitní zkoušky dostal Karel Václav Rais od ředitele jičínského učitelského ústavu Ferdinanda Macháčka doporučení, aby si zažádal o místo na čtyřtřídní škole v Trhové Kamenici, jejímž ředitelem byl Macháčkův bratr Václav.¹⁰⁰ Ferdinand Macháček byl dříve zaměstnán na Vysočině jako okresní školní inspektor a znal potřeby jednotlivých zdejších škol.¹⁰¹ Rais z nabídky nadšený nebyl vzhledem k vzdálenosti od jeho rodného města. Navíc v Jičíně si zvykl na čilý, kulturní život, ale Trhová Kamenice byla odříznuta od okolního světa. Přesto si žádost o toto místo nakonec, na radu rodičů, podal. V druhé polovině letních prázdnin přišel rozhodující dekret okresní školní rady v Chrudimi. Před 15. zářím roku 1877 se ve svých devatenácti letech přestěhoval do Trhové Kamenice. V té době byl velmi nešťastný, avšak nakonec mu toto místo přirostlo k srdci.¹⁰² O učitelských začátcích Karla Václava Raise napsala jeho dcera Marie Míšková-Raisová následující:

„Byl to trpký začátek pro chlapce, který měl tak rád domov a rodný kraj, v němž si představoval svůj budoucí život.

Školní začátky, styk s novými lidmi, styky úřední, školské poměry, přinesly leckdy trpkost a zklamání, které vnucovaly pero do ruky a ostrá slova na papír, jež tu a tam se objevovala v časopisech a zapadala v půdu úrodnou – v hlavy a v srdce mladých kantorů

¹⁰⁰ Václav Macháček se narodil 1. září 1839 v Sudoměřicích na Táborsku. Studoval na reálce a poté na učitelském ústavu, poté docházel do varhanické školy v Praze, kterou absolvoval v roce 1857. Následně vyučoval na hudební škole v Prokšově. Později si vydělával v soukromých ústavech jako vychovatel. Poté byl dva roky učitelem v Soběslavi na zdejší hlavní škole. Roku 1872 získal místo jako řídící učitel školy v Trhové Kamenici. Nakonec se r. 1887 stal řídícím učitelem ve Slatiňanech u Chrudimi. Zemřel roku 1890 na výletě v Alpách ve Voralbersku.

ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlínecku*. s. 13.

¹⁰¹ PRCHAL, Z. a kol. *Život a dílo Karla Václava Raise*. s. 4.

¹⁰² ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlínecku*. s. 11.

*stejně rozhořčená, horká a prudká. Odvaha byla nebezpečná, ale mladá hlava neuvažuje...*¹⁰³

V Trhové Kamenici nejprve bydlel v bytě v prvním patře domu č. 6 za kostelem. Přestože byl tento byt prostorný, nelíbilo se mu v něm. Byl totiž velmi studený, v zimě zde dokonce zamrzala voda v umyvadle. Časem se tedy přestěhoval do bytu v prvním patře zdejšího hostince. V té době onemocněl akutním kloubním revmatismem. Příčinou pravděpodobně bylo studené první bydliště v Kamenici a také hraní na varhany v chladném kostele. Tato nemoc postihla Karla Václava v životě několikrát. Později se ještě přestěhoval do nárožního domu v dolní části náměstí.¹⁰⁴

Přes obtíže si Rais zdejší školu oblíbil. Tehdy měla čtyři třídy a k tomu dívčí pobočku při čtvrté třídě, ve které právě učil. Do této třídy chodilo šedesát pět děvčat v letech v rozmezí od dvanácti do čtrnácti let. Jeho úvazek týdně činil dvacet osm hodin. Jeho nástupní plat podučitele činil 350 zlatých¹⁰⁵ a později od počátku roku 1878 se zvýšil na 400 zlatých. Byl považován za přísného, avšak spravedlivého učitele. Rais své žákyně popisoval jako skromné dívky, které pocházely z chudších vrstev. Věnoval se jim jak ve škole, tak ve svém volném čase po večerech. Dále ještě vyučoval měřičství a kreslení ve čtvrté chlapecké třídě. Zde začal psát své krátké básně pro děti i fejetony. Když měl chvíli času, pročítal si knihy, které si přivezl z Jičína. Za ušetřené peníze si objednával časopisy, neboť stále postrádal kulturní vyžití.¹⁰⁶

Avšak v době Raisova působení se začala kultura v Trhové Kamenici rozvíjet. Přicházeli sem noví učitelé, hudebníci, také nový kaplan-zpěvák. Řídící učitel Macháček, který se také věnoval skládání, složil několik sborů. A tak se v Kamenici 24. dubna 1879 konala besídka s hudebními vystoupeními, peněžní výtěžek byl určen pro místní chudé žáky školy. Do kulturního dění se zapojil i další zdejší učitel Julius Tichovský. Ten byl talentovaným hudebníkem, zpěvákem i bavičem. V Kamenici založil loutkové divadlo a dokonce byl i režisérem Vzdělávací besedy Neruda. Ta byla založena za přičinění Raise roku 1881. Název Neruda byl besedě přidělen na Raisovo přání a slavný básník Jan Neruda k tomu dal po počátečním odporu souhlas. Kromě divadelních představení beseda uvedla do provozu

¹⁰³ La Pnp, fond M. Míšková-Raisová, *Učitelské začátky K. V. Raise*, fragment rukopisu.

¹⁰⁴ ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlinceku*. s. 11–12.

¹⁰⁵ La Pnp, fond K. V. Rais, Rozhodnutí o výši platu okresní školní rady v Chrudimi, 30. září 1877.

¹⁰⁶ PRCHAL, Z. a kol. *Život a dílo Karla Václava Raise*. s. 6–7.

knihovnu s čítárnou.¹⁰⁷ Rais vzpomínal na Besedu Neruda takto: „*V zakládající schůzi byl řídící zvolen předsedou, já jednatelem. Mohu poctivě říci, že jsem základem Besedy, celému směru její činnosti, věnoval hodně pilné práce. V Besedě se rozvinula krásná činnost. I z dálky přijížděli mnozí učitelé, správcové, myslivci, nasavrčtí úředníci, i cizí kněží tu bývali – Tak jsme v horském městečku působili kulturně a taková byla prvá léta mé učitelské činnosti. Byl to kousek tichého, skromného života, v jakém žilo mnoho jiných mladých učitelů.*“¹⁰⁸

O jeho zdejším působení svědčí památník z žulových kamenů s deskou z roku 1928 umístěný na zdejším náměstí, na němž se píše:

*„Miláček čtenářů a básník drsné krásy našich hor,
Karel Václav Rais,
od r. 1877–1882 učil zde naše děti milovat vlast a pravdu
a vedl lid k osvětě.“*¹⁰⁹

Karlova Václavova první láska Karla Burešová, blondýnka drobné postavy, přišla do školy v Trhové Kamenici roku 1876, tedy o rok dříve než on. Zastávala zde místo industriální učitelky a také vyučovala v první třídě. S Karlem Václavem se brzy sblížili, ona ho doprovázela při procházkách po místních památkách a zajímavostech. V roce 1878 však přišla učitelka, která měla vystudovaný učitelský ústav. Karla tedy musela své místo opustit, avšak v Trhové Kamenici zůstala. Rozhodla se, že se bude rok vzdělávat a poté si podá přihlášku na učitelský ústav v Praze. Přesto že jí Karel Václav s přípravami pomáhal, znejistěla, a přihlášku nakonec stáhla. Karla si ale našla místo na škole v Brandýse nad Labem, kam za ní dojížděl.¹¹⁰

Byli domluveni, že pokud se pro ni obnoví místo v Trhové Kamenici, vrátí se a oni se vezmou. Avšak poté, co se tato možnost skutečně naskytla a Karla se vrátila do Trhové Kamenice, ji Karel Václav málem nepoznal. Už delší dobu ji sužoval kašel a únava. Později se ukázalo, že se jedná o tuberkulózu, která se Karle stala osudnou – stejně jako dříve její matce. V této době neexistoval na souchotiny účinný lék.¹¹¹ Zemřela 6. června roku 1881 ve věku 23 let. Karel Václav byl ze ztráty své milé zdrcen, své pocity vyjádřil v básni, která

¹⁰⁷ ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlínecku*. s. 14–16.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 16.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 11.

¹¹⁰ PRCHAL, Z. a kol. *Život a dílo Karla Václava Raise* s. 7- 8.

¹¹¹ Tamtéž, s. 8.

začíná slovy: „*Já chtěl tě vésti k oltáři a do země tě vkládám, ten bol svůj němý žaluji jen lesům svým a ladám.*“¹¹²

Po konci školního roku 1881 Karel Václav okamžitě odjel z Trhové Kamenice, aby na chvíli opustil místa, která mu Karlu neustále připomínala. Ještě o prázdninách se do Kamenice vrátil. Na hřbitov docházel i několikrát denně. O hrob Karly pečovala Marie Hrozná, která se později stala jeho ženou. S nástupem nového školního roku zažádal o výměnu tříd, učil pak tedy ve třídě první. Avšak už v té době si podal žádost o přeložení do školy v nedalekém Hlinsku. Řídící učitel Václav Macháček propouštěl svého oblíbeného učitele velice nerad, nakonec však svolil.¹¹³ Rais byl jmenován učitelem v Hlinsku 9. února 1882.¹¹⁴ Beseda Neruda uspořádala 2. února 1882 ples, kde se loučil s obyvateli Kamenice. 25. února uspořádal řídící Macháček schůzi Besedy, aby se zde rozloučili s jedním ze zakládajících členů.¹¹⁵ Trhovou Kamenici opustil 1. března 1882 a na jeho místo nastoupila Marie Hrozná. O jeho odchodu se dokonce psalo v *Poslovi z východních Čech* následující: „*Pan Karel Václav Rais, učitel a spisovatel v Trhové Kamenici, hlásící se často k pseudonymu Prokop Bodlák, stal se učitelem v Hlinsku od 1. března t. r. Trhovokameničtí zajisté upřímně jeho ztráty želeť budou.*“¹¹⁶ Před necelými pěti lety přišel do Trhové Kamenice nerad, avšak stejně nerad ji opouštěl.

3. 2 Hlinsko

Na obecnou školu v Hlinsku přijal Karla Václava Raise zdejší ředitel školy Jindřich Rozvoda¹¹⁷, který již od roku 1874 vedl zdejší nově zřízenou měšťanskou školu, později však převzal i ředitelství hlinecké obecné školy od Františka Veselovského.¹¹⁸ Stal se dokonce svědkem na svatbě Karla Václava a Marie.¹¹⁹

¹¹² ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 14.

¹¹³ PRCHAL, Z. a kol. *Život a dílo Karla Václava Raise*. s. 9.

¹¹⁴ ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 16.

¹¹⁵ PRCHAL, Z. a kol. *Život a dílo Karla Václava Raise*. s. 9.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Jindřich Rozvoda se narodil roku 1837 v Chrudimi. Dosáhl vysokého vzdělání, nejprve studoval na technice a později i na univerzitě v Praze a také ve Vídni. Také cestoval po Evropě. Než přišel do Hlinska, učil ještě na několika odborných školách technologií a přírodní vědy. Zemřel r. 1916 v Hlinsku.

ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 16.

¹¹⁸ František Veselovský v Hlinsku působil od r. 1833 do r. 1876 a byl zde kvalitním, vzdělaným učitelem, který se zasloužil o kulturní rozvoj tohoto města. Roku 1833 zavedl památní knihu hlinecké školy, do které se nejprve psalo německy, od r. 1839 už česky.

ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 16.

¹¹⁹ La Pnp, fond K. V. Rais, Protokol o zkoušce snoubenců, 29. července 1882.

Karel Václav vzpomínal na působení v Hlinsku tak, že se mu zde jeho život zlepšil. Do města jezdil vlak, nacházela se zde průmyslová výroba – především tkalcovny. Byla zde i měšťanská škola, okresní úřad. Bylo zde také okresní muzeum, kde se nacházela knihovna. V době, kdy žil v Hlinsku, zde bydlelo asi 3000 obyvatel. Karel Václav také rád vzpomínal na Bohumila Adámka, který se zasloužil o kulturní rozvoj obce.¹²⁰

Již v prvním roce svého pobytu se Karel Václav oženil. Mladí manželé spolu nejprve žili na hlinském náměstí. Zde opět onemocněl kloubním revmatismem. Poté bydleli v domě zdejšího okresního tajemníka. Rozvíjel zde svou spisovatelskou činnost. Jak již víme, podařilo se mu roku 1883 získat zkoušku způsobilosti pro výuku na školách měšťanských. Následovaly snahy o získání místa v Praze, což se mu podařilo až roku 1887. Kvůli jeho odchodu se konala slavností schůze vzdělávacího spolku Komenský.¹²¹

3. 3 Karel Václav Rais v Praze.

Co ho tolik táhlo do Prahy? Pravděpodobně spisovatelské ambice a chuť žít v centru českého společenského života, bez pochyby též kariérní růst. Karel Václav již byl známým spisovatelem a jistě se mohl lépe prosadit ve velkém městě, než v malé obci na Vysočině.¹²² O jednotlivých působištích Karla Václava Raise v Praze a okolí jsem se zmiňovala již v druhé kapitole v jeho životopise. Jak již tedy víme, nejprve působil na měšťanské škole v Podolí, poté na chlapecké měšťanské škole na Žižkově, následně ještě na IV. obecné dívčí škole na Vinohradech. Jeho poslední pracoviště, II. měšťanská škola dívčí v Královských Vinohradech, uvítalo svého tehdy nového řídícího učitele následovně: „... a přejeme Vám za všechny své družky na této škole, byste ještě dlouhou řadu českých dětí, českých dívek, vlídnou rukou svojí pro život připravoval.“¹²³

Rais byl řídícím učitelem na této škole až do své penze. Ve zdejší školní kronice se o jeho odchodu psalo:

„Pan ředitel V. Rais nenastoupil a podal žádost na pensionování, které mu bylo od 1. března 1920 vyřízeno. Zakládal naši školu a působil při ní 21 let. Členové sboru, kteří

¹²⁰ Bohumil Adámek se narodil r. 1848 a zemřel r. 1915. Byl bratrem spisovatele a poslance Karla Adámka (1840–1918). Byl velmi vzdělaný. Vedl hlinský ochotnický spolek *Pokrok*. Napsal také hru *Heralt*, která se hrála i v Národním divadle.

ČERVENKA, J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 17.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² PRCHAL, Z. a kol. *Život a dílo Karla Václava Raise*. s. 10.

¹²³ La Pnp, fond K. V. Rais, Pozdravná adresa II. měšťanské školy dívčí v Praze-Vinohradech, 1900.

*pamatují ředitelování p. V. Raise, naučili se v něm ctít člověka dobrého, nesmírně svědomitého a nad pomyslení jemného. Nikdy nikdo ze sboru učitelského nepocítil jeho nadvlády, vedl vždy školu ve volném a svobodném duchu, nelekaje se veselého ducha mezi dětmi i v učitelském sboru. Budeme vždy na něj s láskou a úctou vzpomínati a přejemu mu, aby zasloužilého odpočinku užíval ještě dlouho při skládání svých krásných povídek pro náš národ. Nikdy na něho nezapomeneme.*¹²⁴

Tato slova svědčí o jeho oblíbenosti mezi kolegy i žákyněmi. V Praze si Karel Václav Rais našel mnoho významných přátel, mezi ně patřil Alois Jirásek, Josef Thomayer, Jaroslav Vrchlický, Zikmund Winter, ale především Mikoláš Aleš, který také ilustroval jeho díla.¹²⁵

Doklad o přátelství s prof. Josefem Thomayerem¹²⁶ podal Karel Václav Rais v dopise, který zaslal své dceři Marii Míškové-Raisové. V roce 1913 se léčil se svými zdravotními problémy v lázních ve svém rodném městě – v Bělohradu, kde denně docházel na léčebnou kúru. Prof. Thomayer za ním přijel, aby navštívil rodiště svého přítele:

*„Včera jel jsem odtud do Třemešné pod Zvičinou, kde jsem se sjel s prof. Thomayerem. Přijel z Prahy. Šli jsme nahoru na Zvičinu. V lázních, jež jsou nyní velkolepé, jsme dobře a nedraze obědvali. Mají tam 150 hostů, všechny pokoje plny...Šli jsme na Zvičinu, ale žel, hory byly skor celé v mracích, Thomayer, jaký už je, všude tuze pospíchá. Ani jsme se v chatě nestavili. Zvětšují ji, 6 pokojů bude mít. Rosteme tu...Thomayer si ráno nařikal, že mu dali na přikrytí peřinu, a Ta byla na něj moc malá. Proč neřekl! Jistě se mu chtěli zavděčit, protože já mám deku. Thomayer ráno ve ¾ na 8 odjel do Prahy. Nikde nemá stání. Na lázně se nešel ani podívat. Ale povídal, že je rád, že ten výlet vykonal.*¹²⁷

Prof. Thomayera tedy popsal jako muže, který měl neustále něco na práci a pořád tedy někam pospíchal. Karel Václav ho provedl po oblíbených místech Bělohradu a prof. Thomayer byl nakonec rád, že svého přítele navštívil a poznal toto město.

¹²⁴ PRCHAL, Z. a kol. *Život a dílo Karla Václava Raise*. s. 13.

Zajímavostí je, že je v tomto textu označován jako Václav. V jeho rodinné korespondenci je oslovován výhradně jako Karel a jako Karel se také podepisoval.

¹²⁵ Tamtéž, s. 12.

¹²⁶ Prof. Josef Thomayer se narodil 23. března 1853 v Trhanově na Chodsku. Významně se podílel na rozvoji české lékařské vědy. Působil také mnoho let jako pedagog na lékařské fakultě UK. Jeho zálibou však byla také literární činnost. Zemřel 18. října 1927 v Praze. Na počest prof. Thomayera nese jeho jméno pražská Fakultní Thomayerova nemocnice.

Akademický bulletin: oficiální časopis Akademie věd ČR [online]. Dostupné na [www:](http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/josef-thomayer-23.-3.-1853--18.-10.-1927-.html)

<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/josef-thomayer-23.-3.-1853--18.-10.-1927-.html>. [cit. 1. 6. 2014].

¹²⁷ La Pnp, fond M. Míškové-Raisové, Rodinná korespondence, Karel V. Rais Marii Míškové-Raisové, 3. srpna 1913.

4 Způsoby výuky Jindřicha Raise

Po životopisných částech je nyní potřeba se věnovat vnitřní analýze způsobů tehdejší výuky. K tomu mi poslouží učitelské zápisníky Jindřicha Raise. V zachovalých částech se můžeme dočíst o tom, jak vedl své hodiny, jakým tématům přikládal důležitost, a v neposlední řadě získáme obraz o tom, co bylo obsahem školních hodin na konci 19. a na počátku 20. století. V zápisníku si Jindřich Rais zapsal své výklady hodin dějepisu, zeměpisu, češtiny, němčiny, náboženství, ale i fyziky a chemie. Vzhledem k tomu, jakým oborem se zabývám, se budu věnovat hlavně výuce dějepisu a také výkladem důležitých postav české historie doby pobělohorské, jimž se Jindřich Rais věnoval v hodinách češtiny.

4. 1 Výuka dějepisu

Během tvorby školských systémů jednotlivých států byl do školních osnov zaveden dějepis jako předmět, který měl hlavně v průběhu elementárního vzdělávání vést k mravní a občanské výchově jedince. Na středních školách měl dějepis navíc přispívat k osvojení si vědeckého obrazu světa.¹²⁸

Jindřich Rais se ve svých poznámkách důkladně věnoval tomu, co vlastně je dějepis, jak by se dle něj měl tento předmět vyučovat. Charakterizoval dějepis jako vypravování o člověku dle jeho mravních a hmotných prospěších. Dle toho dělil dějepis na politický, dějiny literatury, obchodu a celkově umění. Dějepis světový či všeobecný je dle něj z vědeckého hlediska souhrn všech historických událostí, které měly na člověka příznivý nebo škodlivý vliv, zabývá se vším, co mělo vliv na celkový rozvoj lidstva. Oproti tomu dějepis specializovaný se zabývá jen dějinami např. jednoho národa, nebo jen určitým časovým obdobím. Psal také o biografii, což je dle jeho slov životopis jedné v dějinách vynikající osoby. Dějepis také dělil dle způsobu vypravování. Kronikářský způsob vykládá dějiny tak, jak se události chronologicky děly. Naopak způsob pragmatický vykládá události v souvislostech, co bylo příčinou události, co z ní vyplynulo. Rozděluje také dějepis na etnografický (národopisný) a synchronistický. Zmiňoval také úlohy pomocných věd historických.¹²⁹

¹²⁸ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Dějiny ve škole – škola v dějinách, Historia scholastica, sv. I.* Praha, 2010. s. 18.

¹²⁹ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise : Metodologie dějepisu.

Metodologie výuky dějepisu

Jindřich Rais si kladl otázku, co z dějepisu je vhodné vyučovat na obecné škole. Žák na takovéto škole by se měl především naučit dějinám místa, svého domova, vlasti a také důležité události obecných dějin. Na nižších stupních obecné školy doporučoval vyučovat ve formě výkladu biografí důležitých osob historických událostí. Ve vyšších ročnících by se mělo veškeré učivo zopakovat a dát mu chronologický řád.¹³⁰

Účelem školního dějepisu je především vychovávat. Ve škole by se tedy nemělo vykládat nic, co by žáka kazilo, otupovalo jeho cit. Jak sám Jindřich napsal, je třeba z hodin dějepisu vyčlenit vše: „*co by na úsudek žákův mělo vliv neblahý... jeho myšlenek dávalo křivý směr, totiž nic, co by snad v něm dusilo lásku aneb oslabovali cit lásky k rodu panovnickému, co by vznítiti mohlo národní, náboženskou nenávisť a podobně. Takové příběhy, které by něčeho toho známky mělo se pro šk[olu] nehodí.*“¹³¹

Výklad v hodinách dějepisu by měl být zajímavý a srozumitelný, zvláště na začátku vyprávění se nemá mluvit o tom, čemu žáci ještě nerozumí, protože pak je to nebaví. Dále se má postupovat od věcí bližších k vzdálenějším, od známého k neznámému. Má se tedy postupovat od rodného místa, či místa školy, k dějinám vlasti, říše a dějinám obecným. Jindřich ovšem zmiňoval ve svých poznámkách i další metody výuky dějepisu. Metoda regresivní začíná výkladem o současnosti a poté postupně pokračuje k dobám nejstarším. Může ale také probíhat tak, že se začne výkladem nejnovějších událostí, poté se přejde na výklad důležité události v minulosti a následně se vysvětluje, co se od této události odvíjelo dodnes, poté se přejde k ještě starší události a následuje stejný postup. Tuto metodu pro výuku na školách Jindřich nedoporučoval, protože dle jeho slov jde nepřirozenou cestou, je pro výuku příliš náročná. Proti metodě regresivní stojí metoda progresivní, která jde od příčin k následkům.¹³²

Jindřich Rais také požadoval v hodinách dějepisu uvažovat psychologickou stránku. To znamená, aby výklad odpovídal způsobu myšlení dětí. Doporučoval tedy začínat od bájí a pověstí, které děti zaujmou a podporují jejich fantazii. Přitom se nemusí vyprávět jen domácí

¹³⁰ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise : Metodologie dějepisu.

Citace byly ponechány v původním znění i s případnými chybami, podle současně normy byly upraveny pouze nejhrubší gramatické chyby.

Zkratky, které se běžně v tištěném projevu nepoužívaly, jsem v přímých citacích rozepsala do hranatých závorek. Běžně užívané zkratky jsem nezepisovala.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Tamtéž.

báje a pověsti, ale je dobré vykládat i ty řecké a římské, které jsou dle něj výchovné i vzdělávací. Doporučoval také vyprávět příběhy vypravující o přátelství, lásce k otci, bratru a k Bohu.¹³³

Další metoda se nazývá příležitostná zeměpisná. To znamená, že pokud se v zeměpise probírá nějaká země, hovoří se v dějepise o dějinách této dané země. Jindřich také ve svých poznámkách hovořil a metodě příležitostné kalendářní. V hodinách dějepisu se vykládají dějinné události, které na ten den připadají. Jindřich uvedl příklad, že 6. července se má hovořit o Janu Husovi, 8. listopadu o válce třicetileté apod. Upozornil ale na to, že toto jsou metody pouze příležitostné, není tedy vhodné je využívat soustavně pro výuku na obecných školách.

Opět hovořil o tom, že v nižších stupních se má vykládat dle blízkosti psychologické, metodou encyklickou, kde se u nejmladších školáků vykládá látka jím blízká a přístupná. Ve vyšších třídách se látka postupně opakuje a hlavně doplňuje. Jindřich o této metodě poznamenal: *„Při metodě encyklické nevypravuje se dějepis v souvislé řadě nýbrž v jednotlivých obrazech, krátkých, v sebe zaokrouhlených obrysech. Takovéto obrysy neb obrazy můžeme nazývati monografiemi. Proto tato meth[oda] nazývá se monografická... Takovéto obrazy historické se obyčejně skupují kolem jedné osoby, která zvláště vyniká. Vypravují se životy jejich souvisící. Taková meth[oda] zve se biografická či životopisná.“¹³⁴* Tento postup se dle poznámek Jindřicha hodí do obecných škol nejvíce.

Jindřich také zdůrazňoval, že je pro žáka potřebné znát genealogické tabulky, a to tím více, čím je ve vyšší třídě. Uvedl příklad, že kdo zná rodokmen Přemyslovců a Habsburků na jedné straně a Jagellonců na druhé, lépe pochopí události počátku 16. století.¹³⁵ Dále připomněl, že ten žák, který dobře zná genealogii jednotlivých důležitých panovníků, si lépe zapamatuje letopočty, ve kterých významní panovníci vládli. Zvláště ve vyšších ročnících je vhodné používat znázornění časovou osou. K výuce také doporučoval využívat i různé názorné předměty: peníze, starožitnosti a obrázky, kdykoliv se učitelé jen naskytne příležitost. Obrázky událostí doporučoval ukazovat až po odvykládání příběhu, přitom je možné si dějinnou událost takto zopakovat.¹³⁶

¹³³ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise : Methodologie dějepisu.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Jindřich Rais měl pravděpodobně na mysli události okolo úmrtí Ludvíka Jagellonského u Moháče roku 1526 a následných nároků Habsburků na český trůn.

¹³⁶ Tamtéž.

Výklad Jindřicha Raise o Velké Moravě

Cílem této a následující podkapitoly je na základě zaznamenaných výkladů Jindřicha Raise ukázat, jak svou metodologii dějepisu využíval v praxi.

Ve svém učitelském zápisníku Jindřich Rais zaznamenal pokus, který vyzkoušel ve IV. třídě c. k. cvičné školy v Jičíně dne 26. září 1882.¹³⁷ Jeho aplikováním chtěl žákům vyložit dějiny Velkomoravské říše a jejího knížete Rostislava. Nejdříve chtěl položit vhodné otázky, které povedou k očekávané odpovědi od žáka.

Rais tedy vyzval některého z žáků, aby mu na mapě ukázal, na které straně od Čech se Morava nachází a naznačil hranice Moravy. Požadoval také porovnání velikosti Čech a Moravy. Žák měl samozřejmě odpovědět, že Čechy jsou větší. Jindřich ale následně upozornil na to, že tomu tak nebylo vždy. V 9. století byla Morava mnohem větší, než jsou dnes Čechy. Poté Jindřich Rais ukázal hranice Velkomoravské říše. Následně se žáků ptal, jak se nazývají obyvatelé Moravy a jakou řečí mluví – sdělil jim, že moravská řeč je velmi podobná té naší, a že by se tedy žáci s Moravany snadno domluvili. Pak požádal žáky, aby shrnuli, co se dosud dozvěděli.¹³⁸

Poté přešel k výkladu, kdo v 9. století ve Velké Moravě panoval – kníže Rostislav: *„Rostislav byl panovník dobrý, poddané své miloval, staral se, aby žádnému ukřivděno nebylo a pečoval o to, aby se poddaným dobře vedlo. Říkáme, že byl Rostislav obezřelý panovník. Jaký byl Rostislav panovník? Rostislav staral se i o to, aby nepřátelé zemi jeho neškodili a když některý sousední panovník, který snad Rostislavovi záviděl, že tak mocnou říši má, do Moravy vrthl, nelekl se Rostislav, ale udatně s ním bojoval, až jej zase ze země vyhnal.“*¹³⁹

Následovaly další shrnující otázky. Je znát, že Jindřich vykládal látku o knížeti Rostislavovi nekriticky a vyprávěl o něm v tom nejlepším světle.¹⁴⁰ Zdůrazňoval také, že tohoto knížete ctíli jak jeho poddaní, tak i obyvatelé jiných zemí. Byl obdivován i mnoho let po své smrti jako jeden z nejlepších moravských knížat.

Není bez zajímavosti, že Jindřich zmínil, že Rostislav sídlil na Velehradě. Přičemž toto místo popsal jako již zaniklé, které se nacházelo tam, kde dnes stojí Uherské Hradiště.¹⁴¹

¹³⁷ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise : Methodologie dějepisu.

¹³⁸ Tamtéž, I. Pokus.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Zřejmě tak jednal v souladu s tehdejší národně-obrozeneckou tradicí.

¹⁴¹ V současné době víme, že tato informace je přinejmenším sporná.

Výklad o přemyslovských Čechách

Jindřich Rais si také do svých poznámek zaznamenal plánované cvičení pro IV. třídu c. k. cvičné školy v Jičíně, které proběhlo 25. října 1882. V této hodině probírali knížete Bořivoje, sv. Václava, Boleslava I., Boleslava II., prvního a druhého pražského biskupa – Dětmara a Vojtěcha. Ve svém výkladu opět využil řízené diskuze s žáky, do hodiny si připravil otázky a očekávané odpovědi.

Nejprve ve svém výkladu upozornil na to, že v dobách, kdy na Moravě působil arcibiskup sv. Metoděj, v Čechách byli lidé ještě pohany. V této době panoval v Čechách kníže Bořivoj, který měl za manželku sv. Ludmilu. Učil, že Bořivoj navštěvoval moravská knížata na Moravě, kde jej sv. Metoděj přivedl ke křesťanství. Bořivoj se spolu se svou manželkou nechal pokřtít a stal se tak prvním křesťanským knížetem v Čechách.

Dále pokračoval, že po smrti Bořivoje vedla Ludmila tichý život. Zvláště milovala svého vnuka Václava, kterého naučila číst a psát. Vychovala ho jako vzorného křesťana. Když dospěl, stal se Václav knížetem. Byl velmi pobožný a vystavěl mnohé chrámy. Za jeho života však přesto v Čechách biskupství nebylo. Čechy se řadily pod řezenské biskupství. Řezno Jindřich následně ukázal na připravené mapě. Jindřich ve svém výkladu dodal: „Protože byl kníže Václav tak pobožný, stal se, když zemřel, svatým a Čechové jej i potom ještě jako svého ochránce či patrona ctíli.“¹⁴²

Následně zmínil, že po smrti Václava vládl v Čechách Boleslav I. Ten se všemožně staral o tom, aby zde bylo zřízeno biskupství, bohužel se mu to ale nepodařilo. Je zajímavé, že ve výkladu se Jindřich nezmínil o zavraždění sv. Václava a o Boleslavu I. se vyjadřoval veskrze kladně. To při výkladu českých dějin není běžné, často jsou jednomu kladeny zlé vlastnosti a skutky proto, aby druhý vynikl. Jak už je ale výše uvedeno, Jindřich nedoporučoval v hodinách dějepisu vypravovat o bratrovraždě, protože by to mohlo kazit mládež.¹⁴³

Výklad pokračoval tím, že po smrti Boleslava I. byl na knížecí stolec dosazen jeho syn Boleslav II. Ten dokončil snahy svého otce a bylo za něj zřízeno pražské arcibiskupství.¹⁴⁴ Žákům sdělil, že prvním biskupem byl Dětmar a druhým sv. Vojtěch. Poté následovaly shrnující otázky, než přešel Jindřich k výkladu o sv. Vojtěchu.¹⁴⁵

¹⁴² La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise, další pokus.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Pražská diecéze vznikla roku 973 n. l.

¹⁴⁵ Tamtéž.

Ukázal na mapě Vojtěchovo rodiště Libici kde, jak sám řekl, stál hrad na soutoku Cidliny a Labe. Vyprávěl žákům o tom, že Vojtěcha jeho rodiče vedli k pobožnosti, v mládí jej učil kněz Radla. Poté se odešel vzdělávat do Magdeburgu. Po návratu do Prahy jej biskup Dětmar vysvětil na kněze. Jindřich na závěr výkladu poznamenal: „*Když biskup Dětmar umíral, byl u něho svatý Vojtěch a tu slyšel, jak Dětmar nařikal, že ještě někteří Čechové se k pohanství zase vrátili. Po smrti Dětmarově stal se sv. Vojt[ěch] biskupem pražským a tu si pevně umínil, že se všemožně přičiní, aby všichni Čechové pohanství zanechali.*“¹⁴⁶ Tak vyličil Jindřich sv. Vojtěcha ve světle, jak ho dnes známe. Na konci hodiny pokládal opět shrnující otázky.

4. 2 Vybrané kapitoly z hodin českého jazyka

Postavení češtiny ve školství se mezi polovinou 18. a v 19. století měnilo. Přičemž se výuka češtiny prosazovala hůře ve středním školství. I to se však nakonec podařilo. Český jazyk byl od svého zavedení jako vyučovací předmět na gymnáziích roku 1848 dělen na složku jazykovou a literární. Jeho zavedení souvisí s vyvrcholením požadavků na jazykovou rovnoprávnost v březnu roku 1848. Byl tu však ještě jeden důvod, proč nebyl český jazyk zaveden jako povinný vyučovací předmět dříve. Hlavně gymnaziální jazykové vzdělání bylo totiž doménou latiny a řečtiny. V monarchii tak do roku 1848 nebyl zaveden jako samostatný vyučovací předmět žádný z živých jazyků.¹⁴⁷

Nyní se budeme věnovat důležitým postavám českých dějin doby pobělohorské. Tuto dobu popisoval Jindřich Rais v duchu národního obrození: „*Naše inteligence vyhnána, města ztratila privilegií, šlechta z cizinců, národ ožebračen a ztročen polo vyhuben. Tu se jen živořilo. Teprve když se poměry ty ustálily, povstali někteří, kteří cítili potřebu literatury.*“¹⁴⁸ V mysli mnohých Čechů je tento pohled dodnes zakořeněn.¹⁴⁹

O Janu Ámosi Komenském

Oblíbenost Jana Ámose Komenského v době života Jindřicha Raise stoupala, o jeho dílo byl velký zájem jak ve společnosti, tak mezi učiteli. Roku 1892 se konaly oslavy u příležitosti tří set let od narození Komenského. Jeho propagátor učitel František Slaměník pro

¹⁴⁶ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise, další pokus.

¹⁴⁷ ŠMEJKALOVÁ, Martina. *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin : český jazyk a jeho vyučování na středních školách 1918–1989*. Praha, 2010. s. 20.

¹⁴⁸ Tamtéž, Čeština.

¹⁴⁹ Pro bližší seznámení se s problematikou vnímání bitvy na Bílé hoře a doby pobělohorské srov. RAK, J. *Bývali Čechové*. s. 127–140.

tuto příležitost sepsal list, ve kterém se snažil lidu přiblížit život a dílo muže, jehož sám nazýval „arciučitelem národa“. Psal zde také o samotné Jednotě bratrské. Slaměník byl do roku 1896 redaktorem časopisu *Komenský*. Nechal zřídit Muzeum Komenského v Přerově, usiloval též o vybudování pomníku v Praze, k čemuž ale nedošlo. Nakonec byl pomník zřízen v Uherském Brodě.¹⁵⁰

Dílo Komenského rozděloval Jindřich Rais na spisy básnické, pedagogické a lingvistické, filosofické a náboženské. Za nejdůležitější básnické dílo uvádí známý *Labyrint světa a ráj srdce*. Jindřich ve svých poznámkách o Komenském píše: „*Poesie jeho byla rázu opravdového a poprvé silným leskem zazářila v dobách, když ze všad dopadaly nejhorší rány na jednotu bratrskou a českou vlast.*“¹⁵¹ Jindřich Rais často zmiňoval Komenského národní citění, dobře je to znát v tomto úryvku: „*Mysl jeho těžce nesouc smutné okolnosti v nichž národ český té doby úpěl a nenalézajíc žádné útěchy v životě skutečném hledal jedině opory a síly v sobě a bohu. Komenský přemýšlel o ztracených svých nadějích a běhu lidských věcí vůbec. Z toho pak rozjímání povstal „Labyrint světa“.*“¹⁵² Jindřich ve svém líčení blíže popisoval obsah a smysl *Labyrintu světa*. Komenský zde dle něj pátrá po tom, kde by měl člověk hledat své štěstí, jak k němu směřovat a tím zapomenout na útrapy všedního života.¹⁵³

Popisoval také, že Komenský vstoupil „ve chrám pravdy křesťanské“, protože všude cítil zmatek a zvrácenost. Zde poznal „světlo rozumu a pravdy“. Nalezl smysl života v bohu a v činnosti plné dobrých skutků. Jindřich líčil, že Komenský psal v pesimistickém duchu, protože měl ideální, jemnou duši, a tak všude viděl ve své době nedokonalosti.¹⁵⁴

Jindřich také připomněl, že ve spisech Jana Ámose Komenského najdeme i dílo historicko-vědní *O těžkých protivenstvích církve české*. Jak sám dodává, jedná se zároveň o obranu Jednoty bratrské.¹⁵⁵

Jindřich líčil, že Komenský vstoupil do školy v dospělejším věku, a protože byl bystrý mladík, uvědomoval si nedostatky, které školství tehdejší doby mělo. Za hlavní úkol škol se považovala znalost latiny a mateřština byla opomíjená. Latinská slova se vyučovala zcela mechanicky, bez požadavku na pochopení jejich smyslu. Na školách se četly spisy římských spisovatelů, ale pouze se na nich ukazovala gramatická pravidla, nevysvětloval se obsah textu.

¹⁵⁰ SLAMĚNÍK, František. *Vzpomínky starého učitele*. Zábřeh, 1907. s. 362.

¹⁵¹ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise, Čeština.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Tamtéž.

Běžnou pedagogickou pomůckou bylo také užívání metly jako kárného prostředku. Jindřich tedy ve svých výkladech zdůrazňoval: „*Kom[enský] záhy přemýšlel, jak by napravil, v čem pochybeno bylo. První veliká oprava jeho záleží v tom, že chtěl založiti všecko učení se na jazyku mateřském a latině se mělo učit na jeho základě teprv.*¹⁵⁶ Komenský tedy sbíral od roku 1612 materiál pro *Poklad jazyka českého*, kde se věnoval mluvnicki, frazeologii i příslovím jazyka českého. Jak zdůrazňoval, toto velmi přínosné dílo shořelo roku 1652 v Lešně.

Jindřich zmiňoval také to, že Komenskému bylo v Lešně uloženo založit bratrské gymnázium a zde také sepsal své slavné dílo *Brána jazyků otevřená*. V zápiscích zmiňoval pedagogické metody, které považoval za důležité a obohacující. Je nutné, aby byl vyzdvihován význam slova. Má být kladen důraz na český jazyk, na pochopení jeho gramatiky a syntaxe. Pro svůj význam pro metodologii výuky mateřského jazyka byla přeložena do tolika jazyků, „*takže krom bible nebylo knihy rozšířenější*“.¹⁵⁷

Ve stejné době, kdy vyšla *Brána jazyků otevřená*, dokončil Komenský své (dle Jindřicha Raise) nejslavnější dílo *Didaktika*. A jaké přínosy Jindřich ve svých poznámkách pro výuku zdůrazňoval? Zvláště v třídách nižších se má vyučovat názornou formou, aby látka byla žákům srozumitelná. Dále se má postupovat od známých věcí k těm neznámým, od věcí snadných k nesnadným. Také je nutné, aby byla látka přiměřená věku žáků. Ve škole má být kladen důraz jak na duševní, tak i tělesný rozvoj. Ve výuce by se mělo přihlížet k přirozenosti a povaze každého dítěte.¹⁵⁸ Zde vidíme nápadnou podobnost mezi metodami výuky Komenského a Jindřicha Raise, takže se jím Rais pravděpodobně inspiroval.

Jindřich vykládal i o dalších pedagogických spisech Komenského. *Informatorium školy mateřské* je spis o tom, jak matky mají vychovávat své děti od nejútlejšího věku. *Orbis pictus* je kniha, ve které Komenský sepsal, jak má být ve vyučování používána názorná metoda. *Analytická didaktika* je dle slov Jindřicha dílem, jimž Komenský dosáhl vrcholu svých reformátorských snah. O snahách Komenského reformovat výuku mateřského jazyka na školách shrnul: „*Ve svém nejnovějším způsobu učit jazykům Komenský pilný zřetel k tomu*

¹⁵⁶ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise, Čeština.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž.

obrací, aby vzdělávány byly jazyky národní, že jsou schopny téhož zdokonalení jako jazyky klasické.“¹⁵⁹

„Kom[enský] vedle oprav vychovávání a vyučování měl na mysli také opravy celé společnosti lidské. Toho docíliti hleděl svou pansofii či vševědou,...“¹⁶⁰ Ideálem Komenského bylo vytvořit takové dílo, ve kterém by bylo obsaženo veškeré vědění té doby. Jindřich dodával, že kdyby Komenský konečně dosáhl klidu na své životní pouti, jistě by toto dílo dokončil. Komenský vydával alespoň části tohoto díla, např. *Háj pansofie*.¹⁶¹

Dle výkladu Jindřicha se veškeré Komenského teologické a filosofické spisy věnovaly jeho vztahu k Jednotě bratrské. V zápisníku uvedl, že Komenského jemná mysl byla čím dál tím více sklíčená pocitem úpadku společnosti. Zmínil *Listové do nebe*, což jsou fiktivní dopisy chudých Ježíši Kristu, kteří si stěžují na bohaté, a ten je uklidňuje a vede k tomu, aby zůstali poslušní božím zákonům. Z dalších jeho důležitých náboženských spisů upozorňuje na *Kšaft umírající jednoty bratrské*, na spis *Truchlivý, Přemýšlování o dokonalosti křesťanské* atd.¹⁶²

Jindřich Rais o spisovatelském umění Komenského ve spisech v češtině napsal, že jsou vzorem krásné a správné české prózy. „*Jeho sloh vším právem za nejvyšší výkvět prosaické literatury doby střední u nás pokládati dlužno, neboť vyniká příjemností*...“¹⁶³ Je tedy zřejmé, že líčil spisovatelské umění Komenského jako velice hodnotné po vědecké, ale i umělecké stránce.

A jak shrnuje dílo, osobnost a život Jana Ámose Komenského? To se dozvídáme z následujícího úryvku: „*Komenský nebyl jen velikým spisovatelem, filosofem a reformátorem školství, nýbrž i velikým lidumilem. Každý jeho čin směřoval k tomu, aby se lidstvu prospělo. Můžeme o něm říci, že svými myšlenkami předstihl věk tehdejší daleko a teprve dlouho po jeho smrti za našich časů jeho humánní myšlenky i reformátorské docházejí splnění. Nicméně mu nejen v historii literatury české ale i v dějinách kulturních vůbec čestné místo vykázáno jest... náleží k nejmohutnějším zjevům svého věku vůbec. Po Komenském již literatura česká víc a více klesala.*“¹⁶⁴

¹⁵⁹ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise, Čeština.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Tamtéž.

Je jasné, že v hodinách Jindřicha Raise byl Jan Ámos Komenský líčen jako mimořádná osobnost české kultury. Vnímá ho však také jako přelom mezi rozkvětem a úpadkem české literatury v našich dějinách.

Z výkladu o Bohuslavu Balbínovi

Jindřich Rais o Bohuslavu Balbínovi ve svých zápiscích zmínil to, že přestože psal své spisy v latině, tak si zaslouží „čestné místo“ v historii literatury národa českého. A dále poznamenal: „*V druhé polovici 17. stol. byl Balbín vůbec nejpřednějším vzdělavatelem dějin českých... Byl Jezuita, avšak z upřímným srdcem českým.*“¹⁶⁵

Jindřich Rais učil, že Balbínovým nejdůležitějším dílem je *Výtah z českých dějin*, po jehož vydání byl pronásledován. Rais dodal, že tomu tak bylo, přestože: „...*psal velmi mírně a se stanoviska katolického.*“ Dílo mohlo být vydáno až po schválení censa.¹⁶⁶

Dle Raise měl velký přínos polemický spis *Obrana jazyka slovanského*: „...*jímž Balbín poukazuje na dávnou slávu národa a literatury české a opět na žalostný úpadek souvěký snažil se v srdcích současníků roznítiti opět lásku k jazyku a písemnictví českému a tím úplnému klesnutí zabrániti...*“¹⁶⁷ Tento spis, jak Rais píše, nebyl za života Balbína vydán. O sto let později se o to pokusil František Martin Pelcl, ale toto vydání bylo následně konfiskováno. Až „Maticе lidu“ úspěšně vydala překlad tohoto díla.

O Josefu Dobrovském

Ve svých hodinách českého jazyka Jindřich Rais líčil Josefa Dobrovského jako jazykovědce, který se zabýval širším studiem slovanských jazyků, ale i jako historika, který se především zabýval historií literatury. Zdůrazňoval, že Dobrovského díla jsou psána německy a nevěřil ve „vzkříšení“ českého jazyka.

Překladatelé řeckých antických děl do češtiny se museli vyrovnávat s tím, jaký způsob k tomu použít – časoměrný nebo přízvučný. Časoměru se do češtiny pokoušel v 16. století zavádět humanistický vzdělanec Jan Blahoslav¹⁶⁸, tímto způsobem v 17. století překládal také Jan Ámos Komenský. Oproti tomu Josef Dobrovský doporučoval překládat přízvučně, upozorňoval na to, že časomíra je pro češtinu nevhodná. Ve svých zápiscích si však Jindřich

¹⁶⁵ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise, Čeština.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Jan Blahoslav žil v letech 1523–1571. Byl knězem a biskupem Jednoty bratrské, humanisticky orientovaný. Věnoval se také literární činnosti.

FORST, V. *Lexikon české literatury*, 1. A–G. s. 900.

Rais poznamenal, že Dobrovský „*stal se zákonodárcem časomíry, jsa přítelem časomíry.*“¹⁶⁹ Jak už ale víme, bylo tomu naopak.¹⁷⁰ Od 1. poloviny 19. století vznikají také filologické překlady, které nepožizují básníci, ale lingvisté. Kolem poloviny 19. století se dokonce objevují pokusy přeložit Homéra prózou. Václav Bolemír Nebeský¹⁷¹ se snažil zavést substituční metodu, pomocí níž chtěl čtenáři přiblížit nejen obsah, ale i formu textu. K jednotlivým stylistickým prvkům se pokoušel vytvořit podobné ekvivalenty v češtině. Proti tomu zasáhl klasický filolog Josef Král¹⁷², který tyto umělé konstrukty odsoudil a vrátil se k tomu, co je pro češtinu nejpřirozenější – rytmizace dynamického přízvuku. Následně vytvořil systém pravidel, jak do češtiny převádět antickou časomíru. Na něj navázal Otmar Vaňorný¹⁷³, který překládal pomocí Královny metody.¹⁷⁴

Z života Dobrovského Jindřich zdůrazňoval, že se roku 1792 vydal do Švédska, aby rozšířil své znalosti z literatury. V poznámkách dále píše: „*Do Švéd cestoval, aby pátral po literárních památkách, jež Švédové za války odvezli a našel mnohé rukopisy. Ze Švéd obrátil se Dobrovský do Petrohradu a Moskvy, načež r. 1793, vrátiv se, zprávu o té cestě vydal.*“¹⁷⁵ Z Dobrovského děl ještě vyzdvihuje *Dějiny českého jazyka a literatury* (1792), *Slovník německo-český* (1. díl vydání 1802, 2. díl 1821) atd.¹⁷⁶

¹⁶⁹ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise, Čeština.

¹⁷⁰ Zjevně se v tomto případě Jindřich Rais pouze přepsal, protože níže ve svých zápiscích o Dobrovském uvádí, že „*Původce přízvučné prosadil.*“

Tamtéž.

¹⁷¹ Václav Bolemír Nebeský žil v letech 1818–1882. Byl obrozeneckým básníkem, jeho poezie měla filosofické prvky. Překládal též starořeckou literaturu, ve které viděl základ evropské vzdělanosti.

OPELÍK, J. a kol. *Lexikon české literatury*. 3. díl, sv. I. s. 437–440.

¹⁷² Josef Král žil v letech 1853–1917. Tento klasický filolog se zabýval především překladatelstvím antických děl, zabýval se však i českou poezií.

Ottův slovník naučný : ilustrované enycklopaedie obecných vědomostí, díl 15. s. 38.

¹⁷³ Otmar Vaňorný žil v letech 1860–1947. Ve svém životě působil jako učitel a spisovatel. Prosadil se především jako překladatel antických básní.

VAVROUŠEK, Vladimír a kol. *Literární atlas československý*. 2. díl. Praha, 1938. s. 34.

¹⁷⁴ *Slovo a slovesnost : O překládání veršů* [online]. Dostupné na [www: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=706>](http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=706). [cit. dne 18. 6. 2014].

¹⁷⁵ La Pnp, fond J. Rais, Školní sešity a poznámky Jindřicha Raise, Čeština.

¹⁷⁶ Tamtéž.

5 Z rodinné korespondence

Po uvedení životopisných údajů členů učitelského rodu Raisů a vnitřní analýze způsobů výuky Jindřicha Raise by bylo vhodné zabývat se další stránkou věci – vzájemnými rodinnými vztahy. Rodinná korespondence nám ukáže, s jakými starostmi a radostmi se svěřovali, mimo to nám poskytne obraz toho, jak jednotliví členové byli nebo nebyli spokojeni na svých pracovištích, či jaké měli ambice apod.

5. 1 Vzájemná korespondence Jindřicha a Karla Václava Raisových

Jeden z dopisů poslal Jindřich Rais svému bratrovi Karlovi Václavovi v době, kdy studoval ještě na reálné škole v Jičíně. Karel Václav v té době již učil na obecné škole v Trhové Kamenici.¹⁷⁷ Nejprve Jindřich děkoval svému bratru za zaslání jedné zlatky. Zřejmě z toho vyplývá, že se Karel Václav snažil svého bratra podporovat. Z dopisu se také dozvídáme, že měl Jindřich poraněnou nohu, nemohl se tedy účastnit hodin tělocviku. Stěžuje si bratrovi na náročnost učení:

„Mám nyní mnoho dření, neboť nás proffesoři chtějí přece trochu do ústavu připravovati a proto musíme vše i to co jsme předešlého roku vzali opakovati. Zanedbaných hodin mám as 70.“¹⁷⁸

Jak již z předchozích kapitol víme, Jindřich se chystal studovat na učitelském ústavu v Jičíně, stejně tak jako jeho oba bratři. Náročnost učiva se nezvyšovala jen díky snahám profesorů o pečlivou přípravu pro studium na ústavě, ale i blížící se konec školního roku, to je zřejmé ze závěru dopisu:

„Máme prý již od čtvrtka prázdnno, ale nevím nic jistého. Vysvědčení dostanem až v úterý. Ostatní nevím nic jistého.“

Zůstávám tvůj věrný bratr Jindřich.“¹⁷⁹

Jindřich svému bratrovi poslal list také v době, kdy Karel Václav měnil své působiště z Trhové Kamenice na Hlinsko.¹⁸⁰ Jindřich tou dobou již studoval jičínský učitelský ústav. O změně Karlova působiště se Jindřich ve svém dopise zmínil:

¹⁷⁷ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Jindřich Rais Karlu V. Raisovi, nedatováno.

Dopis není Jindřichem Raisem datován, avšak na dopise je připsán pravděpodobný rok 1878. Obsah dopisu takovéto dataci odpovídá. Mohl by být však odeslán i roku 1879.

¹⁷⁸ Tamtéž, nedatováno.

¹⁷⁹ Tamtéž.

„Jak se máš v novém sídle svém? Byl jsi prý přijat se vší velebou a slávou, až se to snad i „některým“ pánům nelíbilo.“¹⁸¹

Z tohoto listu je patrná špatná Jindřichova nálada. Touží po tom mít již svá studia na ústavě taktéž za sebou. Psal o tom, že ho občas vůbec nic nebaví. Těšil se na Velikonoce a doufal, že si o volnu náladu zlepší. Chmurné Jindřichovo rozpoložení je patrné i z dalších slov dopisu o kulturním dění v Jičíně:

„Zde v Jičíně se nic nezměnilo, stále týž nudný a suchopárný, je zde sice divadelní společnost Kramnelova, ta však k suchopáru tomu spíše ještě něco přidá než ubere, hrajet samé ořípané a přeložené frašky. Ještě jsem nebyl a nezmění-li se poněkud repertoár jejich tak ani nepůjdu.“¹⁸²

Poté, co Jindřich složil svou maturitní zkoušku, mu poslal Karel Václav z Hlinska dopis:

„Přijmi vroucí přání z upřímného srdce bratrského. Poněvadž nepsal jsi nám, jak maturita Ti dopadla, ani kdy domů jedeš, piši Ti k nám do Bělohradu doufaje Tě tam stihnouti. Gratuluji Ti k jistě pěknému výsledku maturity, přeji Ti nyní pěkného místa a trvalé krásné spokojenosti. Což pak abys poslal ještě žádost na Karlínsko, když nyní opět 13 míst jest uprázdněno?“¹⁸³

Jindřich také v jednom ze svých listů Karlovi Václavovi a jeho ženě Marii napsal o svém nadcházejícím působišti v Brandýse nad Labem. Tento dopis poslal tehdy z Prahy, kde byl na schůzce u školního inspektora. Jak sám píše:

„Byl jsem u inspektora, znal mě dle jména, ale řekl, že budu v Brandýse nejspíše ještě do února. Dal prý mě do Brandýsa proto, že slyšel mě chváliti. Mohu býti prý však o místo zcela bez starosti.“¹⁸⁴

Je tedy zřejmé, že měl Jindřich pověst kvalitního učitele. Už z tohoto úryvku je patrné, že jeho působení v Brandýse nemělo dlouhého trvání. Ale jak sám psal, na práci ve městě při Labi se těšil, protože ho místo lákalo a podle svého dojmu by zde mohl být spokojen.

¹⁸⁰ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Jindřich Rais Karlu V. Raisovi, nedatováno, připsána (třetí osobou) odhadovaná datace na jaro 1882.

¹⁸¹ Tamtéž, nedatováno, připsána odhadovaná datace na rok 1882.

¹⁸² Tamtéž, nedatováno.

¹⁸³ Tamtéž, fond J. Rais, Rodinná korespondence : Karel V. Rais Jindřichu Raisovi, 13. července 1883.

¹⁸⁴ Tamtéž, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Jindřich Rais Karlu V. Raisovi, nedatováno.

V jednom z dalších listů také informoval o svém dalším pracovišti – škole ve Sluhách. Sluhy srovnává s Klecanami; prý jsou menší a horší, avšak ne nejhorší. Dále o této obci napsal:

„Na blízku (as 10 minut) je přiškolený Mratín, kde je cukrovar. Do Prahy se jezdí z Měšic, které jsou asi ½ h od Sluh. Cesta je dobrá, okolí je slušné, blizounko je háj. Jsem rád, že přijdu tak na jaro. Škola je bídný, otlučený barák. Já budu učit v hospodě. Obec vystavěla slušný domek, který má jistá židovská rodina celý pronajatý...Protože tam bydlel předešlý podučitel, budu tam i já bydlet. Je tam slušná světnička i s posluhou za 20 zl.“¹⁸⁵

Takto tedy Jindřich popsal obec Sluhy, její okolí, školské budovy, ale i jeho budoucí bydliště. Co je ovšem v tomto listě ještě zajímavé je způsob, kterým popsal některé ze zdejších obyvatel, se kterými se seznámil při první návštěvě Sluh. Napsal o nich následující:

„Řídící nebyl doma, byl v Mratíně, ale uvítala mě taková naditá špinavá slečinka (snad) a pí řídící, která není o mnoho lepší. Nechaly mě státi u dveří. Hospoda, ve které budu učit je pár kroku od bytu. Starosta je velmi prostý člověk, měl na klíně slepici. Farář je mladičkový ale velký prý pobožnůstkář.“¹⁸⁶

Z jeho slov tedy plyne, že postavení tehdejšího venkovského podučitele bylo složité. Při příchodu do nového působiště se nekonalo velké uvítání, prostředí nebylo nijak zvlášť intelektuálně podnětné. Navíc prostory pro vyučování byly mnohdy nevyhovující.

Jak je z dalšího psaní Jindřicha Karlovi Václavovi a Marii zřejmé, nebyl ve Sluhách spokojený.¹⁸⁷ Hned v úvodu tohoto listu píše:

„Jsem tedy ve Sluhách a kleju, nadávám, zkrátka dělám vše a nic nepomáhá. Mám já osud! V Brand[yse] zvedl jsem si třídu, že mi ji každý záviděl, když jsem odcházel všechny děti plakaly a tady je třída, že nevím, kde začít a jak do toho. To mě nejvíc dopaluje. Ves sama není zlá, okolí je rozkošná rovina, to vše je pěkné, společnost ujde ale to vše není nic platno...“¹⁸⁸

Dále si Jindřich stěžoval na zdejšího řídicího učitele a jednoho z kolegů. Také si stěžoval na velmi malou třídu v hospodě, kde učil. S ubytováním byl však patrně spokojený,

¹⁸⁵ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Jindřich Rais Karlu V. Raisovi, nedatováno.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž, nedatováno, připsána odhadovaná datace mezi lety 1884–1885.

¹⁸⁸ Tamtéž.

Židy, u kterých bydlel, považoval za slušné lidi. Celkově je ale znát, že by rád přestoupil na jinou školu. Možná proto se rozhodl doplnit si své vzdělání o zkoušku způsobilosti pro vyučování na obecných školách. O přípravě na ně píše v jednom z dalších listů z roku 1885:

„Ke zkouškám učím se učím silně, již začínám letos všechny předměty po druhé. Těším se bláznovsky na ty prázdniny, až budu míti po zkouškách. Pak k Vám zase přijedu, ač budete-li ve Chrudimi, stane se tak ještě dříve.“¹⁸⁹

Jak víme, Jindřich tyto zkoušky úspěšně složil. Jeden z dalších listů jim Jindřich poslal už ze svého působiště v Praze na Žižkově.¹⁹⁰ Mimo jiné zde popisuje svůj pracovní den:

„Tak můj život je tento: Ráno v 7 ½ h vstanu, snídám za 8 Kr., jdu do školy a jsem tam do poledne. Ze školy jdu k obědu k „bílé labuti“ za 26 Kr. velmi slušném. Od oběda do školy, opravuji do 2 h úlohy, nebo dělám něco jiného. Do čtyř učím. Ve 4 jdu trochu po Praze, obyčejně přes Příkopy, asi v 5 ½ k uzenáři za 14 neb 20 Kr. k večeři a pak domů. Zapálím fajfku a jsem mrzut někdy. Učit se mi nechce, číst nemám co.“¹⁹¹

Z dalšího listu, který Karel Václav napsal Jindřichovi je znát, že mu záviděl jeho místo v Praze a taky by rád změnil působiště:

„Tobě jediným skutečným zlem byly Sluhy – ale náhradou za ně je Praha! – Vezmi si mne! Co já se naproklínám hodiny, která mne sem zavedla! A mám teprve druhé místo a měl jsem učitelské místo pojednou! Svá nejkrásnější léta však prožiji zde a dostanu-li se snad přece jednou jinam, budu stár na těle i na duchu! To jest blaho moje! A jsa v Kamenici rok podučitelem, neměl jsem blaha mnoho!“¹⁹²

Je tedy zřejmé, že již tenkrát Karel Václav toužil odejít z Hlinska. Možná se však snažil pouze bratra podpořit. Psal v tomto listě také o tom, že se mu nechtělo učit němčinu, z které však nakonec zkoušku složil, chtěl si pravděpodobně rozšířit aprobaci, aby měl větší šanci získat nové místo.

Karel Václav Rais, jak známo, od roku 1887 pracoval na měšťanské škole v Podolí. Jak je ale zřetelné ze vzájemné korespondence s Jindřichem, předcházela tomu aktivní

¹⁸⁹ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Jindřich Rais Karlu V. Raisovi, připsána odhadovaná datace na rok 1885.

¹⁹⁰ Tamtéž, nedatováno, připsána odhadovaná datace mezi léty 1885–1887.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Tamtéž, fond J. Rais, Rodinná korespondence : Karel V. Rais Jindřichu Raisovi, 13. února 1886.

Jindřichova pomoc. Pro Karla Václava se skýtala naděje učit také na škole ve Vršovicích, z toho ale nakonec přes Jindřichovu snahu sešlo, neboť místní řídící učitel rád přijímal jen místní učitele. Například v jednom z dopisů z roku 1887 Jindřich bratrovi napsal:

„Procházka mi řekl, že žádost Tvou v Podol mezi ostatní pojal a že se pro tebe angažoval, abych to však nikde neříkal. Z toho kouká, že jako Podol je ve znamení velké naděje... Odpoledne vydal jsem se do Podola. Je to dále nežli do Vršovic. Může se tam dvojit cestou: po suchu a po Vltavě. Tam jsem šel po suchu, zpět po vodě (po ledu). Vršovice se mi zdají býti lepší. Podol svým zevnějškem na mne dobrý dojem neudělal. Snad je v létě lepší, teď to vypadá však pustě. Je tam také několik sil. Předně jsem šel k řídícímu. Pantáta. Ani mi židle nepodal, ani ruky.“¹⁹³

Poté v listu Karla Václava ujišťoval, že si je téměř jist, že místo v Podolí dostane. Rozebral tam tedy už i otázku bydlení. Z tohoto odstavce je tedy zřejmé, že měl Jindřich velký podíl na přijetí Karla Václava na měšťanskou školu v Podolí u Prahy. Z této školy však příliš nadšený nebyl a spíš by bratrovi přál místo na vršovické škole. V dalším listu z roku 1887 si také dopisovali o možnosti společného bydlení na Vyšehradě.

V roce 1908 se Jindřich, v době kdy již byl ředitelem obecné a měšťanské školy v Praze v Bubnech, svěřuje o změnách, které mají proběhnout na jeho škole. V dopise o tom napsal:

„Dostali jsme nařízení, že se má v I. tř[idě] měšť[anské školy] učit dle nových osnov, ale za několik dní přišlo nové nařízení, aby se učilo i zachoval počet hodin dle starých osnov, poněvadž nové nebyly dosud vydány. Nový inspektor začal již od 1. září úřadovati, je prý ještě mladý 38 letý.“¹⁹⁴

Na počátku nového školního roku 1908 si také Jindřich bratrovi v listu stěžoval na velké pracovní vytížení. V té době se Karlovi Václavovi a Marii Raisovým narodila vnučka Hanička, k čemuž jim Jindřich s Karolínou gratuluje. V listě napsal:

¹⁹³ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Jindřich Rais Karlu V. Raisovi, nedatováno, připsána odhadovaná datace na rok 1887.

¹⁹⁴ Od sňatku s Karolínou Jindřich již své dopisy přesně datuje.

Tamtéž, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Jindřich Rais Karlu V. Raisovi, 12. února 1908.

„Promiňte, že nepřicházíme osobně, ale já jsem prací přímo zavěšen. Ve všech třídách ob[ecné] šk[oly] máme přes 100 žákyní. Až 120 i 130!“¹⁹⁵

Ani na počátku letních prázdnin neměl Jindřich dostatek volna. O tom se svěřil Karlovi Václavovi v jednom z dopisů v roce 1915. Psal:

„My dosavad jsme nebyli ani na krok. Denně musím i do školy odpoledne k naší prázdninové družině. Děti chodí libovolně; denně se hlásí nové a jiné zůstávají doma. Krátce úplná libovůle. Od 1. srpna do 15. srpna mám práci v chlebné komisi a tak se budeme moci vypravit asi až někdy 16. srpna.“¹⁹⁶

Ze vzájemné korespondence Karla Václava a Jindřicha Raisových lze soudit, že měli dobré vztahy. Svěřovali si vzájemně své starosti a podporovali se. Hovořili o svých pracovních podmínkách. Velkou měrou se Jindřich zasloužil o to, že Karel Václav získal místo v Podolí.

5. 2 Dopisy Antonína Raise bratru Jindřichovi

Nyní přejdu k vzájemné korespondenci dalších dvou bratří – Antonína a Jindřicha Raisových, abychom tak pronikli do další sféry vztahů v rodině Raisových. Jak již víme, mezi lety 1884–1891 pracoval Antonín Rais na obecné škole v Železnici. Avšak z dochované korespondence mezi Antonínem a Jindřichem se dovídáme, že se Antonín v těchto letech ucházel i o jiná místa:

„Dnes zadal jsem žádost o místo řídícího v Chotci. Je to ve 3. třídě] platu a nikdo skoro nežádá, takže nám insp[ektor] sám vykázal abychom někdo žádal. Zítřej. ve čtvrtek přijdu se tam podívat a možno že vezmu žádost zpět. Je prý tam špatný byt; mají však stavět školu novou. Příjmy by byly: 500 + 100 zl., 4 korce polí, byt. Snad i topivo a štola, která ovšem není valná. Je zvláštní věc, že zde nyní o místa vypsaná tak málo je žádostí. K př. na 4. třídě] školu v Hradišku (4. třída] pl[atová] – avšak 15 korcí polí) žádají 2 a dostane ji prý ... Který je teprv 7 let učitelem a býval slabota náramná.“¹⁹⁷

Je zřejmé, že ačkoliv se Antonín o toto místo ucházel, mnoho o něj nestál. Škola v Chotci zřejmě neměla nejlepší pověst, proto Antonín upozorňoval, že o tuto pozici není

¹⁹⁵La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Jindřich Rais Karlu V. Raisovi, 20. září 1908.

¹⁹⁶Tamtéž, 24. července 1915.

¹⁹⁷Tamtéž, fond J. Rais, Rodinná korespondence : Antonín Rais Jindřichu Raisovi, 19. prosince 1888.

valný zájem a ani podmínky nejsou nejlepší. Proto když Jindřichovi psal, že místo řídícího v Chotci nezískal, dal najevo, že příliš zklamaný není:

„Choteč nedopadl, ač jsem byl II. v návrhu. Jest totiž v Chotči zatímně Rachota, v Čisté je zatímně Nypl (15 let učí). Poněvadž Rachota dostane se do Čisté, nutno též někam dáti Nypla a protože nic jiného není, dostane Choteč. Brečet nebudu.“¹⁹⁸

Přesto se ale stále snažil o změnu působiště a získání lepší pracovní pozice. Proto si také doplňoval vzdělání, o čemž Jindřichovi v jednom z listů napsal:

„Budoucím rokem bude kurs pro školy měšťanské v Jičíně a to: přírodní vědy s matematikou a také hospodářství. Zúčastním se, ač to bude dělati dosti obojí, neboť máme feriální čtvrtek a učení bude ve středu v sobotu a v neděli.“¹⁹⁹

Jak již víme, tuto zkoušku následujícího roku v listopadu skutečně úspěšně složil. Následovaly další pokusy o získání nové lepší pozice:

„Já snad budu mít příležitost žádati do Valtic, neboť tamější Culík dostane snad jedno místo v Jičíně. Bude však žadatelů mnoho.“²⁰⁰

Toto místo také nezískal. Poté se pokoušel o místo na obecné škole v Jičíně:

„Přede vším – v Jičíně jsem od míst[ního] šk[olního] rady druhý v návrhu. Terno je takto Řehák, já, Kopecký. Řehák je již zaopatřen a každý den možno čekati jeho úmrtí, místo proto asi sotva dostane. Horší konkurent je Kopecký, který je již 20tý rok učitelem a je ze Sobotky (insp[ektor] též). Psal-li p. rada neb učinil-li nějaké kroky, tu mohl snad bych míti naději již teď.“²⁰¹

V dalším listu se dozvídáme, že tentokrát toto místo dostal jeho kolega Řehák, Antonín však znovu zdůrazňoval, že Řehák trpí na souchotiny, proto by toto místo přesto mohl dostat.²⁰² Jindřich skutečně o toto místo znovu v prosinci roku 1891 žádal.²⁰³ Později

¹⁹⁸ La Pnp fond J. Rais, Rodinná korespondence : Antonín Rais Jindřichu Raisovi, 24. ledna 1889.

¹⁹⁹ Tamtéž, 2. června 1889.

²⁰⁰ Tamtéž, 30. června 1889.

²⁰¹ Tamtéž, 22. února 1891.

²⁰² Tamtéž, 8. března 1891.

²⁰³ Tamtéž, 6. prosince 1891.

byl však přeložen do Sobotky. Zdejší řídicí učitel onemocněl na souchotiny²⁰⁴, nejprve ho Antonín zastupoval a později jej na jeho místě nahradil.

Avšak i Jindřich se pokoušel o zlepšování své pozice. Když si polepšil ze zatímního na definitivního učitele v Praze, Antonín mu ve svém listě poblahopřál k úspěchu:

*„Přede vším Ti srdečně přejeme, že konečně dočkal jsi se místa definitivního učitele. Po dlouhém čekání a starostech budeš nyní míti klidnější mysl.“*²⁰⁵

Je teda zřejmé, že mezi Antonínem a Jindřichem také panovaly dobré vztahy, protože se Antonín často svěřoval bratrovi se svými plány. Ostatně častým tématem dopisů, které Antonín Jindřichovi zaslal, je otázka kariérního postupu. Jelikož oba byli učители, jejich hovory se pochopitelně často točily okolo školy a pracovních podmínek.

5. 3 Vzájemná korespondence a vztahy v rodině Karla Václava Raise a jeho ženy Marie

Nyní přejdu ke korespondenci, kterou si vyměnil Karel Václav se svou ženou, ale také s dcerou Marií. V několika těchto dopisech se objevuje zakrývací korektura modrou tužkou. Může to mít na svědomí Marie Raisová roz. Hrozná, ale pravděpodobněji tak Marie Míšková-Raisová proto, aby byl zachován co nejlepší obraz známého spisovatele, nebo aby zůstala zachována některá rodinná tajemství.

Již z dopisu, který zaslal Antonín Rais nastávající choti Karla Václava Raise, vyplývá, že Karel Václav choval k Marii vřelé city. Antonín tehdy Marii Hrozně zaslal list, v němž napsal:

*„Těšil jsem se na Vaši podobiznu – ale špatně to dopadlo. Za to tím více se těším na konec července. Škoda, že nebudu moci o prázdninách býti v Bělohradě. Musím s Vámi sdělit, že máte velikou moc na Karlovi – jeť do Vás až po tu špičku toho svého nejdelšího vlasu zamilován. Těším se věru na to, bych vás poznal.“*²⁰⁶

V době, kdy byl vztah Karla Václava a Marie na začátku, se v korespondenci často ujišťovali o své lásce. Avšak řešili v ní i vážnější témata. Dne 12. srpna 1881 došlo k požáru

²⁰⁴ La Pnp fond J. Rais, Rodinná korespondence : Antonín Rais Jindřichu Raisovi, 27. dubna 1894.

²⁰⁵ Tamtéž, 30. ledna 1890.

²⁰⁶ Tamtéž, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Antonín Rais Marii Raisové roz. Hrozně, 13. června 1882.

Národního divadla v Praze. Zajímavou výpovědí o tom je jeden z listů, který Karel Václav poslal své budoucí ženě:

„Ted' právě při čtení „Národních“ obdržel jsem drahý tvůj list, v němž projevuješ mi city své, jež vybudily se v Tobě při zprávě, že „Národní divadlo“ shořelo! Děkuji ti za ten list upřímně! Proč pak mi v něm netykáš? Byl by mi ještě milejší. Ptáš se mne, co jsem neštěstí tomu říkal? Plakal jsem, velice jsem plakal a vidělas plakati muže? Mne viděla jsi opravdu jednou plakati: Dnes však nepláči, dnes při čtení Národních plakali jsme sice opět, ale plakali jsme radostí, radostí, jakých málo nám přáno. Ještě hořel chrám Ten nádherný, ještě letělo do světa na tisíce těch tellegrammů a již přilétaly nové tellegrammy: My dáme 1000 zl., my též, my ještě víc a Tu Praha dala znova 50000 zl., korunní princ též telegrafoval. Za sobotu vybrala jen redakce „Národních“ v 7 hod. več[er] 9700 zl.! Úžasné.²⁰⁷

Z tohoto úryvku je zřejmé, že Karel Václav i Marie měli velké vlastenecké cítění, proto je zpráva o požáru v Národním divadle tolik zasáhla. Avšak Karel Václav upozornil na to, že vše zlé je pro něco dobré. Veřejnost se semkla a výrazně přispěla k opravě poničené budovy. Po této tragické události se konalo mnoho sbírek pro opravu budovy, která byla a dodnes je symbolem českého národního obrození.

Jak již víme, v březnu roku 1882 změnil Karel Václav Rais působiště, přešel z Trhové Kamenice do Hlinska. O svých pocitech se svěřuje v jednom ze svých dopisů své nastávající:

„Co jsem zde? Vším, jenom ne tím, čím býti bych si přál, jsem pouhou loutkou v ruce jistých mameluků, kteří vládou jako sultáni a nikdo neodváží se podvrátiti jim ten z pýchy budovaný trůn. Je to všecko zakryto v meze, člověk marně přemýšlí, co by mu asi ze všeho vykvéstí mohlo. Ted' tedy budu panem učitelem na škole, jež jest ve druhé třídě platu – jiný by třeba jásal... Člověku i doupě stane se milým i já na pátý rok zde den ze dne trávil, většinou ve snech, ať sladkých, neb přehořkých! Od těch dětí se mi nebude chtít, ted' mi skoro ku srdci přirostly.“²⁰⁸

Psal tedy o tom, že v Trhové Kamenici prožil během pěti let nešťastné i hezké chvíle. Nerad opouštěl především své žákyně, které si velmi oblíbil. Dále se v tomto listu svěřoval s tím, že snad budou v Hlinsku lepší materiální poměry, ale projevil obavy, že si zde nenalezne

²⁰⁷ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Karel V. Rais Marii Raisové roz. Hrozná, nedatováno, připsána odhadovaná datace na listopad 1881.

²⁰⁸Tamtéž, nedatováno, připsána odhadovaná datace na srpen 1882.

přátele. Psal ale také o tom, že jej řídící učitel Rozvoda dobře přijal a doufá, že jim dobré vztahy vydrží. O komunikaci s ním napsal:

„My máme dnes, v úterý, celý den prázdnou, ale v sobotu odpoledne musíme nahraditi; raději učil bych dnes. Ted' právě o půl desáté přišel jsem z processí, o němž hovořili jsme s Rozvodou o školských poměrech, zvláště řídících učitelů k učitelům.“²⁰⁹

A protože Marie přebírala po Karlovi Václavovi místo v Trhové Kamenici, radil jí, jak se má chovat k řídícímu Václavu Macháčkovi, který byl znám svou přísností a náročností. Psal: *„Ty nedávej řídícímu příčiny ku vzteku, pracuj poctivě, chovej se k němu slušně...“²¹⁰* Pro Marii však manželství znamenalo konec její učitelské kariéry, protože jak je nám již známo, do roku 1919 byl nařízen „celibát“ učitelek. Marie se o tom Karlovi Václavovi svěřila:

„Důkaz toho, že ví všechno ale, vide že nemůže ničeho vytýkati, mlčí, a až bude chtít mluvit, snad bude již podána má rezignace. Podívej se, Karle, nebo přepetej se, na který čas je povinen učitel své odstoupení oznámiti.“²¹¹

V době, kdy se již blížila svatba Karla Václava a Marie, řešili ve své vzájemné korespondenci, jak je přijmou původní rodiny. Karel Václav Marii napsal:

„...viděl ji tu jednou sněhounkou, nemocnou! Za dva roky po tom byla Karla u nás a řekli, že s volbou mojí zcela souhlasí! Karla byla též učitelkou, též myslím si, že nic nedovede! – Proto buď klidna ve příčině této.“²¹²

„Tatínek se mne ptal, umíš-li vařiti a hospodařiti, ne-li, že dobře bylo by, kdybys asi na čtvrt neb půl roku před svatbou šla domů a vycvičila se. Řekl jsem, že umíš – ač o tom přesvědčen nejsem.“²¹³

Je patrné, že rodiče Karla Václava chtěli pro něj to nejlepší, tedy i to, aby se o něj jeho nastávající uměla dobře postarat. Marie však příliš zběhlá v hospodaření nebyla, ostatně se spíše nejprve věnovala studiu, poté učitelství a žila sama. Karel Václav ale Marii uklidnil s tím, že ji určitě přijmou i tak. Zajímavé je, že se zde objevuje také zmínka o jeho první lásce Karle Burešové. Poprvé měl Karel Václav také navštívit Mariiny rodiče. Ta o tom napsala:

²⁰⁹ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Karel V. Rais Marii Raisové roz. Hrozný, 25. dubna 1882.

²¹⁰ Tamtéž, 10. dubna 1882.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Tamtéž, nedatováno, připsána odhadovaná datace na prosinec 1881.

²¹³ Tamtéž, 10. dubna 1882.

„Dnes večer budu psát domů. Napíšeš že se stavíš u nás, a tatínek si již sám domyslí, že s ním budeš chtít mluvit... Dítě zlaté! tatínek má rád méně slov ale více jádro. Nepotřebuješ více říci než že mne máš rád a svoluje-li k naší lásce. Toť se rozumí, že pak večer posedíme a změním hovor v důvěrné umlouvání se o svatbě a našem hospodářství a podobných věcech. Počkej macku, jak se naše máti rozpovídá o všem, ne snad více zlého, možná ti řekne, aby sis mne nebral že neumím ani hrnek do ruky vzít...“²¹⁴

I Marie tedy byla přesvědčená, že její rodina Karla Václava přijme. Řešilo se samozřejmě i to, kdy svatba proběhne:

„Jak to bude se svatbou? Brácha mermomocí chce, aby svatba byla až bude doma, aby jít mohl, musí 1. srpna na vojnu. Musila by tedy svatba býti v posledních dnech v roce školním, což nevím, dovolila-li by sl[avná] rada okresní, neboť v čase tom potřeba učitele ve škole největší, zvláště ve Hlinsku, kdež jest výstava. Nebo by mohla býti až na začátku září – a to se mi nechce čekat.“²¹⁵

Nakonec ale víme, že svatba proběhla koncem července roku 1882. Pravděpodobně proto, že koncem školního roku bylo složité pro učitele získat volno. A jak Karel Václav napsal, do září se jim čekat nechtělo.

V roce 1887, v období, kdy vážně onemocněla matka Karla Václava, přebývaly jeho dcera a manželka v Bělohradu, aby pomáhaly při jejím léčení. Proto se také po delší době od svatby objevuje jejich vzájemná korespondence. Marie poslala svému muži psaní, ve kterém vypověděla o zdejší situaci:

„Na žádného se maminka neusměje ale, na Mařku se usmívá, když něco plácá. Tuhle vypočítávala maminka co všechno Mařence dává a Manča ji na to povídala, „ale ty babičko vstaneš budeš zdravá a všecko to sama roztrháš, pořád si děláš myšlenky, kýž to dítě mluví pravdu.“²¹⁶

Z tohoto úryvku je znatelný hezký vztah Marie Míškové-Raisové ke své babičce. Avšak mile se k ní choval i její strýc Jindřich:

²¹⁴ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Marie Raisová roz. Hrozná Karlu V. Raisovi, 14. března 1885.

²¹⁵ Tamtéž, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Karel V. Rais Marii Raisové roz. Hrozná, 10. dubna 1882.

²¹⁶ Tamtéž, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Marie Raisová roz. Hrozná Karlu V. Raisovi, nedatováno, připsána odhadovaná datace na rok 1887.

„Právě odjel Jindřich, maminka plakala, Jindřich mnoho. Jindřich je hodný hoch, takového syna jsem ještě neviděla. Kdybys viděl, jak s Mařenkou zachází, celý den si s ní vyhrál, tahala a cuchala ho až hrůza. V sobotu přijede Antonín, Marie možná také, těším se na ně.“²¹⁷

Rok 1887 je, jak už víme, dobou, kdy se Karel Václav Rais pokoušel získat místo v Praze. Z jeho korespondence s bratrem Jindřichem jsme se dozvěděli, že právě on se přičinil o to, že tato snaha byla úspěšná. Karel Václav napsal své manželce do Bělohradu:

„Píše dnes Jindra, že p. rada řekl, že žádost má za Podol došla pozdě! Kdož za to! Stalo se to tím, že „pán“ byl jak u nás – jak víš! Pan rada praví, že se přičiní, aby to napravil! S Vršovickými prý nebude nic, místní rada nedá si prý cizího vnutiti. Něco v tom as je! Členové místní rady slibovali jinak. Pravil, že Podol jistě přijde do I. třídy a že je to pražské předměstí. Já zas myslím, že pro ty vápencové skály nebude Praha o mě státi.“²¹⁸

Jindřich v době, kdy byl na návštěvě v Bělohradu, hovořil o svých snahách i s Marií, o čemž vypovídá následující úryvek:

„Taky povídal Jindra o jakémsi starém učiteli u sv. Petra, který je znám s celou Prahou i inspektorem] Procházkou s nímž o Tobě mluvil a Proch[ázka] slíbil že se tě ujme.“²¹⁹

Avšak ani rodina Karla Václava a Marie Raisových se neobešla bez konfliktu. Jejich dcera Marie se chtěla provdat za dr. Jana Míška, avšak Karel Václav s tím nesouhlasil. Celý jeden dlouhý list věnoval tomu, aby jí sňatek rozmluvil. Především byl velmi podrážděný z toho, že nejprve jednali s jeho manželkou místo s ním. Tvrdil, že tím byla poškozena jeho čest.

„... pak potkal jsem Míška na Ferdinandově třídě a za chvíli tebe s maminkou. Nezapomenu tak hned na tu chvíli.“²²⁰

„A dnes mi maminka zas povídala, že se jí ptal, co tomu říkám. Tedy Ty i maminka ano – jen já as tomu říkám. Co si ten člověk musí v duchu myslet! Víím, všechny matky rády dostávají dcery pod čepec, ale tady ze strany maminčiny stala se veliká chyba...“²²¹

²¹⁷ La Pnp, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Marie Raisová roz. Hrozná Karlu V. Raisovi, nedatováno, připsána odhadovaná datace také na rok 1887.

²¹⁸ Tamtéž, fond K. V. Rais, Rodinná korespondence : Karel V. Rais Marii Raisové roz. Hrozná, 10. ledna 1887.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ Tamtéž, fond M. Míšková-Raisová, Rodinná korespondence : Karel V. Rais Marii Míškové-Raisové, nedatováno, připsána odhadovaná datace na rok 1906.

Několikrát v dopise zdůrazňoval, že nic osobního proti dr. Míškovi nemá a nechce odmítnutím poškodit jeho čest (i když už právě jeho byla poškozena), avšak tvrdil, že se k sobě nehodí. Pravděpodobně se mu nezdál velký věkový rozdíl mezi milenci.

*„Mařenko, pro mne by to mohl býti člověk skromněji postavený, ale jiný, jiný! Dá bůh, že hmotně Vás přece tak zajistím, abych jednou mohl klidně oči zavřít. Nech učitelství, neboť se zatím, buď doma, vzdělávej se, dám ti snad vše – ale nemoudrosti nech! Plakala bys jednou, tuze plakala a já Tě mám příliš rád.“*²²²

Svůj dopis zakončil slovy, že k sňatku svolení nedá: *„Poblouznění je to – uхни z té cesty. Mám Tě k smrti rád, proto jsem psal z plného přesvědčení. Nedám tě, nedám, protože to není pro tvé štěstí. A tím končí Tvůj tatínek.“*²²³ Jak už ale víme, Karel Václav Rais se nakonec nechal přesvědčit a Marie se za dr. Míška roku 1906 provdala.

Ze vzájemné korespondence Karla Václava a jeho ženy Marie můžeme tedy vypořadovat, že se určitě nebrali jen „z rozumu“, ale chovali k sobě skutečně vřelé city. Dočítáme se o starostech, které mladý pár zažíval. Především řešili to, jak je přijmou původní rodiny. Je také zjevné, že i v rámci širší rodiny panovala soudržnost. Když matka Karla Václava roku 1887 vážně onemocněla, rodina držela při sobě. Vážnější konflikt nastal, když se jejich Marie chtěla provdat za muže o mnoho let staršího. Nakonec se však situace vyřešila a v manželství Marie a Jana Míškových se Karlu Václavu Raisovi narodila milovaná vnučka Hana.

²²¹ La Pnp, fond M. Míšková-Raisová, Rodinná korespondence : Karel V. Rais Marii Míškové-Raisové, nedatováno, připsána odhadovaná datace na rok 1906.

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila z různých pohledů a zdrojů poskytnout pohled o životě, učitelské a tvůrčí činnosti členů rodiny Raisů. Nejprve jsem ale zmapovala vývoj školství v daném období tak, aby byl pohled komplexní. Důležité v tomto ohledu byly tereziánské a josefovské školské reformy. Přesto, že pro své centralizační a germanizační tendence nenalézaly v českém prostředí pochopení, měly nepochybně hlavně pozitivní vliv. Byla zavedena vzdělávací povinnost, která měla za následek velký nárůst gramotnosti. Nicméně stále především děti z vyšších vrstev byly vzdělávány v domácím prostředí. Významným přelomem v systému vzdělávání byla tzv. Hasnerova reforma, byla prodloužena školní docházka, byly zavedeny obecné a měšťanské školy, také byly zřizovány učitelské ústavy, které zlepšovaly přípravu učitelů. Učitelské ústavy byly odděleny dle pohlaví. Vzdělávání dívek bylo specifické, dlouho trvalo, než se přestalo na vzdělanost dívek pohlížet jako na něco nepotřebného a nepatřičného. Co se učitelek týče, tak až do roku 1919 musely dodržovat „celibát“, po sňatku jim tedy bylo učitelství zapovězeno.

Následně jsem uvedla životopisy jednotlivých členů rodiny Raisů. Karel Václav Rais byl nejstarší ze tří bratrů, jejichž rodištěm byly Lázně Bělohrad v podkrkonoší. Všichni tři získali maturitní vysvědčení na jičínském učitelském ústavě. Karel Václav (1859–1926) po zkoušce z dospělosti roku 1877 odešel učit na Českomoravskou vysočinu, nejprve do Trhové Kamenice, později do Hlinska. Zde také poznal svou budoucí ženu Marii (v manželství se jim narodily dcery Marie a Doubravka). Už v roce 1879 úspěšně absolvoval zkoušku způsobilosti pro školy obecné v Českých Budějovicích, roku 1883 získal právo vyučovat češtinu, dějepis a zeměpis na měšťanských školách, roku 1886 si dokonce rozšířil aprobaci o německý jazyk. Roku 1887 se však přestěhoval do Prahy, působil na měšťanské škole v Podolí (tehdy ještě příměstská obec). V Praze vystřídal hned několik pracovišť. Jeho posledním působištěm se stala II. měšťanská škola na Vinohradech, kde byl řídícím učitelem do roku 1920. Karel Václav Rais tedy zasvětil učitelskému povolání necelých 43 let života. Proslavil se však především jako spisovatel. Psal verše pro děti, historické povídky pro mládež, články v periodících. Nejznámější jsou však jeho venkovské prózy. Pohřben je jako významná osobnost na vyšehradském hřbitově.

Antonín Rais (1861–1920) složil maturitní zkoušku na učitelském ústavě roku 1880. Své pedagogické vzdělání si však dále prohluboval, zkoušku způsobilosti pro obecné školy složil již roku 1882 v Praze, následně získal aprobaci v přírodních vědách a matematice pro

školy měšťanské v Jičíně. Jeho prvním učitelským působištěm byli Velké Jeřice, kde působil jeden rok, poté přešel na obecnou školu ve svém rodném Bělohradu. Od roku 1884 pracoval na obecné škole v Železnici, kde se také seznámil se svou budoucí ženou Marií (s níž měl dceru Miladu). Později pracoval na obecné škole v Jičíně, avšak roku 1894 byl přeložen na chlapeckou měšťanskou školu v Sobotce, kde se stal nakonec i řídícím učitelem. Avšak od roku 1900 žil v Mnichově Hradišti, zde po celých dvacet let do konce svého života působil jako školní inspektor.

Nejmladší z bratrů, Jindřich Rais (1863–1916), složil s vyznamenáním maturitní zkoušku roku 1883, o dva roky později složil zkoušky způsobilosti pro obecné školy, roku 1887 pro měšťanské školy z oboru gramaticko-historického. Nejprve učil na obecné škole v Klecanech u Prahy, krátce nato učil také v Brandýse nad Labem a ve Sluhách. Od roku 1885 přešel do Prahy, kde jeho prvním působištěm byla obecná chlapecká škola u sv. Petra. Vystřídal zde ještě čtyři školy, než se stal řídícím učitelem na obecné a měšťanské škole v Praze-Bubnech. Jeho manželkou se stala roku 1891 Karolina roz. Vernerová, jejich manželství však zůstalo bezdětné.

Věnovala jsem se však i ženám rodiny Raisových, které se také učitelství zabývaly. Manželka Karla Václava Raise Marie roz. Hrozná (1858–1915) se narodila až v dalekém Miláně, které bylo tehdy součástí Rakouska-Uherska. Po úspěšném zakončení vyšší dívčí školy v Pardubicích roku 1872 se rozhodla studovat na c. k. ústavu ku vzdělání učitelek v Praze, který úspěšně zakončila maturitní zkouškou roku 1878. Nejprve působila v Hlinsku a následně převzala místo po Karlovi Václavovi v Trhové Kamenici. Vyučovala v první třídě, také byla industriální učitelkou. I když složila zkoušku způsobilosti pro výuku na obecných školách roku 1880, už roku 1882 musela učitelství zanechat, protože se provdala a tehdy nebylo možné, aby nadále vyučovala.

Marie Míšková-Raisová (1883–1968), dcera Karla Václava a Marie Raisových, se narodila v Hlinsku. Roku 1887 se rodina přestěhovala do Prahy, kde Marie docházela do obecné a měšťanské školy na Žižkově a Vinohradech. Nakonec vystudovala Český ústav ku vzdělání učitelek, kde složila maturitní zkoušky roku 1902. Učitelství se však věnovala pouze krátkou dobu. Život věnovala literární činnosti. Publikovala v časopisech, psala povídky a pohádky, ve kterých se často projevuje Mariina soucitná povaha. Její nejvýznamnější činností byla popularizace a uchování památky na jejího otce.

Dále jsem se věnovala životu a osudu Karla Václava Raise v jeho jednotlivých působištích. Dozvěděli jsme se, že do svého prvního působiště Trhové Kamenice odcházel nerad. Z Jičína byl zvyklý na ruch a kulturní vyžití, kterého byla na vsi u Hlinska pomálu. Především ale nechtěl žít tak daleko od svého rodiště a blízkých. Nakonec však na doporučení řídícího učitele v učitelském ústavu do Kamenice odešel. Brzy si především své žákyně oblíbil. V době jeho zdejšího působení se také začal rozvíjet kamenický kulturní život. Poznal zde svou první vážnou známou Karlu Burešovou, která však brzy zemřela na tuberkulózu. Karel Václav zde nemohl nadále působit, protože mu ji tu vše připomínalo. Proto přešel na obecnou školu do Hlinska, jeho místo v Kamenici převzala jeho budoucí manželka Marie, která mu již tehdy byla oporou v těžkých chvílích. Karel Václav měl dobré vztahy s hlineckým řídícím učitelem Jindřichem Rozvodou, který byl dokonce mladému páru svědkem na svatbě. Karel Václav zde byl s veřejným životem spokojenější, avšak toužil získat místo v Praze, aby byl blíže centru kulturního dění. V té době byl již známým spisovatelem. Našel si zde mnoho významných přátel, jmenujme např. Aloise Jiráska, Mikoláše Alše či Josefa Thomayera.

Poté jsem již přešla k vnitřní analýze způsobů výuky Jindřicha Raise. Ten dějepis charakterizoval jako vypravování o člověku dle jeho mravních a hmotných prospěších. Především ale řešil otázku, co by se mělo v hodinách dějepisu vyučovat, přičemž upozorňoval na jeho úlohu vychovávat. Na nižších stupních by se měl dějepis vykládat pomocí biografii významných osob, ve vyšších ročnících by se mělo učivo prohlubovat. Jindřich Rais kladl důraz na to, aby byly hodiny zajímavé a dětem srozumitelné. Učitel tedy měl brát ohled na věk dítěte. Doporučoval také k výuce využívat názorné pomůcky. Z některých uvedených výkladů hodin dějepisu jsme zjistili, že využíval metody řízené diskuze. Kladl také důraz na názornost. Z těchto hodin je znát, že svou metodologii výuky dějepisu využíval v praxi. Z výkladu Jindřicha Raise o Janu Ámosi Komenském jsme zjistili, že se jím ve svých učitelských metodách velmi inspiroval. Podrobně se věnoval všem druhům Komenského tvorby. Je znát, že si Jindřich Rais Komenského vážil. Ostatně v době života Jindřicha Raise zájem o Komenského zřetelně vzrostl. Bohuslava Balbína představoval jako člověka, který navzdory tomu, že byl jezuitou, měl české národní cítění. I v dnešní době je Balbín často vnímán jako světlo ve tmě mezi jezuitou, což je samo o sobě zajímavou otázkou. Josefa Dobrovského představoval nejen jako jazykovědce, ale i historika. Zdůrazňoval, že i když se zasloužil o zachování českého jazyka, nevěřil v jeho „vzkříšení“.

Nakonec jsem se věnovala vzájemné korespondenci rodiny Raisů, ze které můžeme vyčíst, že zde panovaly dobré vztahy. V těžkých chvílích držely při sobě. V listech se často svěřovaly se svými problémy i ambicemi. Zjistili jsme, že především díky snaze Jindřicha Raise získal jeho bratr Karel Václav vytoužené místo u Prahy – centra kulturního dění. Z korespondence jsme také zjistili, jak byli Raisovi spokojeni na svých pracovištích. Jediný rodinný konflikt, který jsem v dopisech zaznamenala, nastal, když se Marie Míšková-Raisová rozhodla provdat za o mnoho let staršího dr. Jana Míška. Problém se ale vyřešil a v nově vzniklém manželství se Karlu Václavu Raisovi narodila milovaná vnučka Hana.

Domnívám se, že hlavním přínosem mé práce je to, že jsem podala ucelený přehled o životě učitelů rodu Raisů, který není v žádném jiném díle k dispozici. Dále jsem zpracovala značnou část učitelských zápisníků Jindřicha Raise, které také dosud nikde nebyly zveřejněny. Díky tomu, že jsem s nimi pracovala, jsme mohli získat představu o tom, jak tehdy probíhala výuka, či co bylo obsahem hodin dějepisu a literatury. Nakonec jsem pracovala s rodinnou korespondencí rodiny Raisových a tím jsem poskytla bližší náhled do jejich osobního a pracovního života.

Bibliografie

Prameny

Literární archiv Památníku národního písemnictví : fond Antonín Rais.

Literární archiv Památníku národního písemnictví : fond Jindřich Rais.

Literární archiv Památníku národního písemnictví : fond Karel V. Rais.

Literární archiv Památníku národního písemnictví : fond Marie Míšková-Raisová.

Literatura

Dobová literatura

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. II. svazek, r. 1848–1913.* Praha : Nákladem Matice české, 1918. 455 s.

SLAMĚNÍK, František. *Vzpomínky starého učitele.* Zábřeh : Tiskem a nákladem Družstva knihtiskárny, 1907. 416 s.

Slovníky

FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury : osobnosti, díla, instituce. díl 1. A–G.* Praha : Academia, 1985. 900 s. ISBN 80-200-0797-0. "

OPELÍK, Jiří a kol. *Lexikon české literatury : Osobnosti, díla, instituce, díl 3. M–Ř. sv. I M–O.* Praha : Academia, 2000. 728 s. ISBN 80-200-0708-3.

Ottův slovník naučný : ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, díl 15. Praha : J. Otto, 1900. 1066 s.

TOMEŠ, Josef; AULICKÁ, Hana; CALÁBKOVÁ, Blanka a kol. *Český biografický slovník XX. století, III. díl, Q–Ž.* Praha; Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 1999. 587 s. ISBN 80-7185-247-3.

VAVROUŠEK, Bohumil; NOVÁK, Arne. *Literární atlas československý. Díl 2.* Praha : Prometheus, 1938. 343 s.

Ostatní literatura

BÍLEK, Karol. *Antonín Rais (1861–1920) : písemná pozůstalost*. Praha : Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1980. 7 s.

BÍLEK, Karol. *Jindřich Rais (1863–1916) : písemná pozůstalost*. Praha : Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1980. 8 s.

BÍLEK, Karol. *Karel V. Rais (1859–1926) Literární pozůstalost*. Praha : Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1976. 151 s.

BÍLEK, Karol. *Marie Mišková-Raisová (1883–1968) : Literární pozůstalost*. Praha : Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1976. 55 s.

ČERVENKA, Jaromír. *K. V. Rais na Hlinecku*. Pardubice : Krajská poradna lidové tvořivosti, 1956. 30 s.

LENDEROVÁ, Milena; MACKOVÁ, Marie; BEZECNÝ, Zdeněk a kol. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl: Život všední a sváteční*. Pardubice : Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005. 180 s. ISBN 80-7194-756-3.

MAŠÍNOVÁ, Leontína; MACHYTKA, Jaroslav; KOUBEK, František a kol. *Karel V. Rais : studie, vzpomínky, dokumenty*. Lázně Bělohrad : MNV, 1959. 186 s.

PRCHAL, Zdeněk; HLADKÝ, Martin; FRIEDRICHOVÁ, Hana. *Život a dílo Karla Václava Raise : český básník a spisovatel, jeden z předních představitelů realistické venkovské prózy, rodák bělehradský, čestný občan města Lázně Bělohrad*. Lázně Bělohrad: Městské kulturní středisko Lázně Bělohrad, 2006. 20 s. ISBN 80-239-7925-6.

PRŮCHA, Jan. *Učitel: Současné poznatky o profesi*. Praha : Portál, 2002. 160 s. ISBN 80-7178-579-2.

RAK, Jiří. *Bývali Čechové: české historické mýty a stereotypy*. Praha : H&H, 1994. 152 s. ISBN 80-85787-73-3.

ŠMEJKALOVÁ, Martina. *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin : český jazyk a jeho vyučování na středních školách 1918–1989*. Praha : Karolinum, 2010. 517. s. ISBN 978-80-246-1692-6.

ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Dějiny ve škole – škola v dějinách, Historia scholastica, sv. I.* Praha : Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2010. 219 s. ISBN 978-80-86935-13-3.

VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana a kol. *Pedagogika pro učitele.* Praha: Grada, 2007. 402 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1734-0.

Internetové zdroje

Akademický bulletin : oficiální časopis Akademie věd ČR [online]. Dostupné na www: <<http://abicko.avcr.cz/2014/05/index.html>>. [cit. 1. 6. 2014].

History world [online]. Dostupné na www: <<http://historyworld.net/>>. [cit. 2. 6. 2014].

Slovo a slovesnost [online]. Dostupné na www: <<http://sas.ujc.cas.cz/>>. [cit. 18. 6. 2014].

Seznam příloh

Příloha 1: Trhová Kamenice na pohlednici z roku 1902

Příloha 2: Vysvědčení o způsobilosti k učení na měšťanských školách v oboru gramaticko-historickém – uděleno Karlu Václavu Raisovi 10. listopadu 1883

Příloha 3: Vysvědčení dospělosti pro školy obecné – uděleno Antonínu Raisovi 21. července 1880

Příloha 4: Vysvědčení dospělosti pro školy obecné – uděleno Jindřichu Raisovi 11. července 188

Příloha 1: Trhová Kamenice na pohlednici z roku 1902²²⁴

²²⁴ La Pnp, fond K. V. Rais, Přijatá korespondence : Václav Hübner Marii Raisové roz. Hrozné, 1902.

Příloha 2: Vysvědčení o způsobilosti k učitelství na měšťanských školách v oboru gramaticko-historickém – uděleno Karlu Václavu Raisovi 10. listopadu 1883²²⁵

C. kr. zkušební kommisse pro školy obecné i měšťanské v *Hlutné Hoře*

Číslo *6*
18*83*

Vysvědčení o způsobilosti
učitelství na obecných i měšťanských školách českých.

Pan *Rais Karel,*
narozený dne *4. m. ledna l. 1859* v *Bílémhradě*
v Čechách, nábožensk. vyznání *katolického*, podnikl v měsíci *říjnu*
l. *1883* před níže psanou zkušební komisí zkoušky k dosažení způsobilosti učiti na
školách měšťanských a to *předmítím oboru*
grammaticko-historického

Dle průkazů přiložených k opovědi patrnó v příčině:

a) vykonaných studií a podstoupených zkoušek:

*Tan kandidát vykonal přípravná studia v 1-3 třídě nižší
real. školy v Třebíči v l. 1873-1874 navštívoval c. k. ústav uč. v Ji-
číně, kde i dne 28. června l. 1877 zkoušku dospělosti s vyznamena-
ním složil. Dne 29. října l. 1879 nabyl vysvědčení způsobilosti učitelství
pro školy obecné stupně prvního*

b) místa a doby praktické služby učitelské:

*Tan kandidát konal 2½ r. službu ml. učitele a 2½ r. služ-
bu učitele na obecní škole v Třhově Kamenici a
jest od 1. září l. 1882 učitelem v Hlinsku.*

²²⁵ La Pnp, fond K. V. Rais, Vysvědčení o způsobilosti k učení na měšťanských školách v oboru gramaticko-historickém udělené K. V. Raisovi, 10. listopadu 1883.

Zkouškami ve způsobilosti učitelské pak tomu, čeho v jednotlivých věcech učebních zákonem vyhledává se, vyhověti dovedl měrou, jak následuje, a to:

v pedagogice a didaktice: dobře.

Ke otázkám ze zkušební duševní, ze zákonů školských, ze zdravotní a z dějin vychovatelství odpověděl pan kandidát dobře, v logice osvědčil však známost toliko dostatečnou. Písemná práce jest dobrá.

v praktické způsobilosti: velmi dobře.

v českém jazyku: velmi dobře.

Známost literatury české velmi obsáhlá, mluvnice starší a novočeské a slovesnosti zevrubná, ústní pronášení myšlenek přesné, v písemné práci místy k věci nepřehledné, přečtení články vysvětleny zcela správně.

v zeměpisě: dostatečně.

Pan kandidát znal, čeho zákonem se žádá, jak ze zeměpisu obecního tak ze zeměpisu mocnářství rakousko-uherského dosti dobře, v zeměpisě mathematickém prokázal však známost sotva dostatečnou. Zručnost v kreslení map uspokojuje.

v dějepise: dobře.

V dějinách všeobecných i rakouských pan kandidát vyhověl dosti přesným stanověním časové jejich posloupnosti jakož i příčinné jejich souvislosti.

V přednáškách ostatních oborů prokázal kandidát znalost, již potřebá k vyučování
na školách obecných, mírou stupně vysvědčením zřídla dotčeným

Hledíc ku prokázaným prospěchům tento dáci zkušební kommisie

panu Karlu Raisovi

vysvědčení stupně třetího, čímž jej prohlašuje za vůbec

dostatečně spůsobilého k samostatnému úřadu učitelskému na

českých školách nejen obecných, ale i měštanských a to, pokud se těchto týče,

zejména k vyučování českému jazyku, ze-
mě a dějepisu.

Připomenutí:

Tan kandidát požíval, vzdělávaje se na učitel-
ském ústavě v Třebíči, státního stipendia
úhrnem čtyř set zl. n. č.

Dáno v Kutné Hoře dne 10. m. listopadu. 1853.

Cís. král. zkušební kommisie pro školy obecné i měštanské.

Frant. J. Kalina,
ředitel.

František Chalupský
člen zkušební kommisie.

Příloha 3: Vysvědčení dospělosti pro školy obecné – uděleno Antonínu Raisovi 21. července 1880²²⁶

C. k. český ústav ku vzdělání učitelů v *Tičíně.* Číslo *35.*
1880.

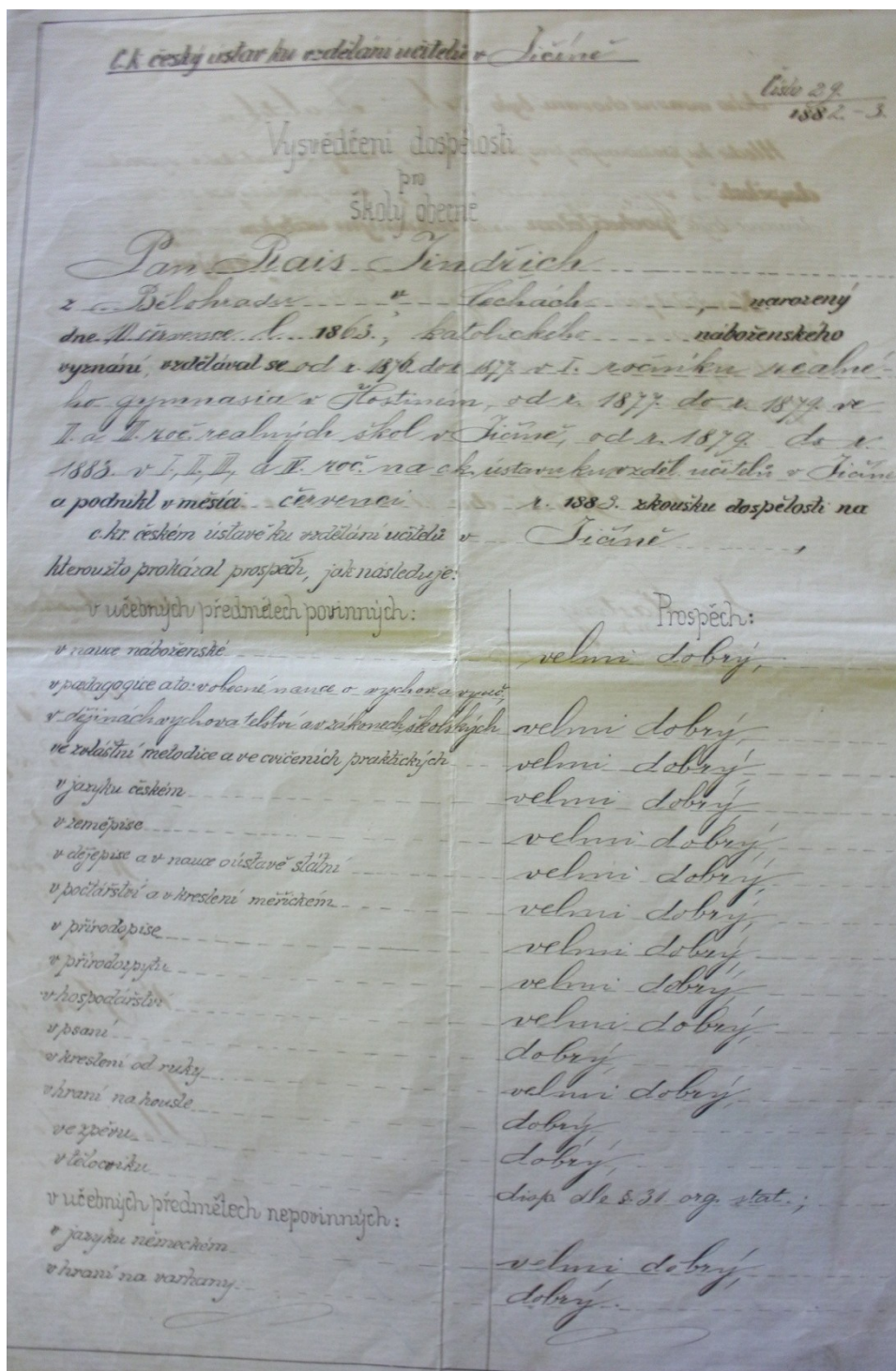
Vysvědčení dospělosti
pro
školy obecné.

Jan Rais Antonín
z *Dělebrada* v *Tichách*, narozený
dne *5. srpna* 18*61.*, *katolického* náboženského
vyznání, vzdělával se v I.-II. tř. real. šk. v *Tičíně* r. 1872-76, v I. tř. výš. real. šk.
v *Hradci Králové* r. 1876 a ve II.-III. tř. c. k. úst. učit. úst. v *Tičíně* r. 1877-80.
a podnikl v měsíci *červenci* 1880. zkoušku dospělosti na
c. kr. českém ústavě ku vzdělání učitelů v *Tičíně*, kteroužto
prokázal prospěch, jak následuje:

v učebných předmětech povinných:	
v nauce náboženské	<i>velmi dobrý,</i>
v pedagogice a to: v obecné nauce a v jejích aplikacích i vyučování a v dějinách výchovatelství	<i>velmi dobrý,</i>
ve zvláštní metodice a ve cvičeních praktických	<i>velmi dobrý,</i>
v jazyku českém	<i>velmi dobrý,</i>
v zeměpise	<i>velmi dobrý,</i>
v dějepise a v nauce o ústavě státní	<i>velmi dobrý,</i>
v počtářství a v kreslení měřickém	<i>velmi dobrý,</i>
v přírodopise	<i>velmi dobrý,</i>
v přírodopytu	<i>velmi dobrý,</i>
v hospodářství	<i>velmi dobrý,</i>
v psaní	<i>dobry,</i>
v kreslení od ruky	<i>velmi dobrý,</i>
v hraní na housle	<i>dobry,</i>
ve zpěvu	<i>dobry,</i>
v tělocviku	<i>dobry,</i>
v učebných předmětech nepovinných:	
v jazyku německém	<i>dobry</i>
v hraní na varhany	<i>velmi dobrý (2. odděl.)</i>

²²⁶ La Pnp, fond A. Rais, Vysvědčení dospělosti pro školy obecné udělené Antonínu Raisovi, 21. července 1880.

Příloha 4: Vysvědčení dospělosti pro školy obecné – Jindřichu Raisovi 11. července 1883²²⁷

²²⁷ La Pnp, fond Jindřich Rais, Vysvědčení dospělosti pro školy obecné udělené Jindřichu Raisovi, 11. července 1883.